

Brede Welvaart in de MRDH en haar deelregio's

Een vergelijking met Nederland, MRA en Vervoerregio Amsterdam

Deelrapport II

3 december 2024

Walter Manshanden (NEO Observatory)

Frank van Oort (Erasmus Universiteit Rotterdam)

Henri L.F. de Groot (Vrije Universiteit Amsterdam)

Brede Welvaart in de MRDH en haar deelregio's. Een vergelijking met Nederland, MRA en Vervoerregio Amsterdam

Onderzoek op verzoek van de Metropoolregio Rotterdam den Haag

Walter Manshanden (NEO Observatory)
Frank van Oort (Erasmus Universiteit)
Henri L.F. de Groot (Vrije Universiteit Amsterdam)

Rotterdam, 3 december 2024

© NEO Observatory/EUR/VU 2024
Gebruik van informatie uit deze publicatie is op voorwaarde van bronvermelding toegestaan.

Inhoud

Management samenvatting.....	v
1 Inleiding	1
2 Brede welvaart in de MRDH en Nederland in het hier en nu, 2022.....	2
2.1 Uitkomsten Samenleving & Welzijn	2
2.2 Uitkomsten Economie	6
2.3 Uitkomsten Milieu	10
3 Brede welvaart MRDH en Nederland, ontwikkeling 2011-2022	13
3.1 Samenleving & Welzijn	13
3.2 Economie	15
3.3 Milieu.....	16
4 Brede welvaart MRDH naar deelregio's	19
4.1 Inleiding	19
4.2 Verschillen in brede welvaart tussen deelregio's in de MRDH	21
5 Arbeid en fysiek kapitaal	26
5.1 Participatie naar geslacht	26
5.2 Participatie naar opleiding.....	29
5.3 Investerings in fysiek kapitaal en R&D	32
6 Conclusies	36
6.1 Brede welvaart in de MRDH in het hier en nu: 2022.....	36
6.2 Brede welvaart: de trend 2011-2022	39
Bijlagen	41

Leeswijzer

Voor u ligt het resultaat van het onderzoek Brede welvaart in de MRDH. Vóór de zomer van 2024 hebben de auteurs voor de bestuurders van deze regio een essay opgesteld over het begrip Brede Welvaart. Het onderwerp van dit essay was hoe dit begrip in een zinvol raamwerk in beeld gebracht kan worden ter ondersteuning van beleidsmakers. Er is gekozen om aansluiting te zoeken bij een bestaand, geaccepteerd raamwerk en het wiel niet opnieuw uit te vinden: de Monitor Brede Welvaart van het CBS. Hiermee sluiten we tevens aan bij een aantal door het CPB geformuleerde uitgangspunten. Deze uitgangspunten zijn:¹

1. Een breed perspectief op welvaart heeft oog voor dimensies als gezondheid, sociale participatie en persoonlijke ontwikkeling.
2. Brede welvaart houdt expliciet rekening met toekomstige generaties, de verdeling van welvaart en de gevolgen van beleid voor de welvaart elders.
3. Uiteindelijk keuzes en afruilen dienen centraal te worden gesteld. De weging van de verschillende dimensies van welvaart is een bestuurlijke keuze.

Deze eerste proeve van een Monitor Brede Welvaart MRDH brengt het brede perspectief op welvaart in kaart in het 'hier en nu' (hoofdstuk 2) en de ontwikkeling over de tijd (hoofdstuk 3) voor de domeinen Samenleving & Welzijn, Economie en Milieu. Hierin is tevens aandacht geschonken aan het verschillen tussen brede welvaart in de MRDH en de MRA. Hierbij is ook aandacht geschonken aan het verschil met de Vervoerregio Amsterdam. Dat is een kleinere regio (Groot Amsterdam en Zaanstreek), maar heeft eenzelfde beleidsmatige basis als de MRDH, namelijk het regionaal mobiliteitsbeleid. Aangezien de mate van stedelijkheid mede invloed heeft op brede welvaart, is voor de MRDH aandacht besteed aan de verschillen tussen groepen gemeenten naar stedelijkheidsgraad (hoofdstuk 4).

Wat NEO Observatory, met de EUR en de VU toevoegen, is een nadere blik op factoren die de groei van het brp verklaren: participatie naar opleiding en geslacht als indicatoren van human capital, fysieke kapitaalgoederen en investeringen in R&D (hoofdstuk 5). Daarmee wordt ook het belang van toekomstige generaties meegewogen. Met het oog op het regionale karakter van deze studie leggen we in het bestuderen van de dimensie 'hier versus elders' de nadruk op verschillen tussen deelgebieden binnen de MRDH.

De rapportage is feitelijk en beschrijvend gehouden, met uitzicht op handelingsperspectief. Hoofdstuk 6 geeft de conclusies. In een afzonderlijk document wordt een aanzet voor een visie en het handelingsperspectief gegeven.

De termen lager, mbo en hbo/wo opgeleiden zijn in dit rapport vervangen door de termen basis, mbo en hbo/wo opgeleiden.

¹ Zie ook: Manshanden, W., F. van Oort en H.L.F. de Groot (2024). Het MRDH verhaal over brede welvaart. Rotterdam/Amsterdam: NEO Observatory, EUR en VU.

Management samenvatting

In dit onderzoek naar Brede Welvaart in de MRDH is de benadering van het CBS in de Monitor Brede Welvaart in Nederland toegepast op de MRDH. Hierbij heeft het CBS de indicatoren die nationaal zijn gekozen ook voor gemeenten gegeven. Met deze indicatoren en gegevens van het CBS is Brede Welvaart in de MRDH onderzocht. De indicatoren van het CBS zijn samengevoegd tot drie domeinen: Samenleving & Welzijn, Economie en Milieu. De belangrijkste conclusies in dit rapport zijn:

- op de domeinen Samenleving & Welzijn, Economie en Milieu heeft de MRDH een achterstand ten opzichte van Nederland.
- Hoewel de vergelijking van de MRDH met de MRA/VRA laat zien dat de economie van MRA zich sneller ontwikkelt en in de MRA een gemiddeld hogere financiële welstand bestaat, zijn er ook overeenkomsten. Dat betreft de achterstand op de domeinen Samenleving & Welzijn en Milieu in beide grootstedelijke regio's ten opzichte van Nederland. De achterstand is voor de MRDH groter dan voor de MRA/VRA.
- De uitkomsten laten zien dat de grote stedenproblematiek nog altijd actueel is. Dit onderzoek naar Brede Welvaart in MRDH zet dit helder op het netvlies neer. Dezelfde vraagstukken op de domeinen Samenleving & Welzijn en Milieu doen zich in beide grootstedelijke regio's voor. Verwante vraagstukken doen zich buiten Rotterdam, Den Haag en Amsterdam ook in de (zeer) sterk verstedelijkte gemeenten voor, zowel in de oudere steden als in de voormalige groeikernen ('new towns') voor, ook in MRDH².
- Een eerste analyse laat zien dat de mate van stedelijkheid (van niet-stedelijk tot en met grootstedelijk) van gemeenten een verklaring biedt voor de qua Brede Welvaart gevonden patronen in de MRDH. Echter, dit vraagt om nadere kwantitatieve analyse op alle indicatoren om primaire factoren te vinden en de samenhang en afruil tussen de domeinen in beeld te brengen.
- Het is gebleken dat de indicatoren van Brede Welvaart onevenwichtig zijn samengesteld. Nadelen van economische activiteiten, mobiliteit en ruimtelijke concentratie van huishoudens en bedrijven etc. komen in beeld, terwijl de voordelen van wonen en werken in grootstedelijke regio's zijn onderbelicht. De voordelen van grote steden komen met het begrip Brede Welvaart te weinig in beeld.
- Juist het beleid in de Strategische Agenda van de MRDH is gericht op het creëren van zulke agglomeratievoordelen. Qua handelingsperspectief bevelen we aan om dat door te zetten, en dat aan te vullen met beleid om de nadelen van grootstedelijkheid te ondervangen. In een afzonderlijk document is dat handelingsperspectief nader uitgewerkt.

² Meere, F. de, G. Verwajen, M. Uytendinck, J. van der Velden, A. van der Hoeven, K. Hollanders, P. van Eikeren en P. Louter (2024), Zorgen voor New Towns. Utrecht/Den Haag/Delft: Verwey-Jonker Instituut, Platform31, Bureau Louter.

1 Inleiding

In deze studie wordt de brede welvaart van de MRDH gepresenteerd. Dat vindt plaats in verschillende stappen: ten eerste kijken we naar de brede welvaart van de MRDH in vergelijking met Nederland, de Metropoolregio Amsterdam en de Vervoerregio Amsterdam. Vervolgens is de MRDH onderscheiden naar deelregio's, die bestaan uit de gemeenten met een vergelijkbare stedelijkheidsgraad.

In het operationaliseren van brede welvaart sluiten we zo nauw mogelijk aan bij het door het CBS ontwikkelde raamwerk. Dat wordt aangevuld met voor de MRDH specifieke indicatoren. Dit betekent dat de uitkomsten per indicator worden getoond. Ze worden niet geaggregeerd, omdat dan zinvolle informatie verloren gaat. De meerwaarde van brede welvaart is gelegen in het blootleggen van afwijken. Deze gaan verloren wanneer geaggregeerde informatie wordt gepresenteerd. Bovendien doet een geaggregeerde indicator geen recht aan het ten principale subjectieve karakter van brede welvaart en de gewichten die aan dimensies van brede welvaart toegekend dienen te worden.

De uitkomsten worden in eerste instantie uitgewerkt aan de hand van de feitelijke scores op de verschillende dimensies en het verschil met Nederland. Daarna wordt de trend voor de MRDH in beeld gebracht. Dat wordt gedaan als de feitelijke verandering, en hoe de trend daarin zich verhoudt tot Nederland.

Het CBS heeft de indicatoren voor brede welvaart voor heel Nederland en voor gemeenten beschikbaar zijn. De uitkomsten van de 21 gemeenten van de MRDH zijn, al naar gelang hun gewicht,³ geaggregeerd tot een totaal voor de MRDH.

De uitkomsten van de indicatoren zijn niet op dezelfde manier te duiden. Een hoge score is soms positief, soms negatief. Bijvoorbeeld, veel bos en natuurlijk terrein is gunstig, maar een hoog aantal delicten per 100 inwoners niet. De interpretatie van de richting van de indicatoren is dan tegengesteld. Bij de absolute cijfers is dat geen probleem. Bij een grafische weergave wel. Daar is in voorkomende gevallen de richting omgekeerd. Een hoog aantal delicten is dan als negatief gepresenteerd en veel bos en natuur is vanzelfsprekend positief.

Het CBS heeft brede welvaart uitgewerkt in 7 onderdelen, te weten subjectief welzijn, gezondheid, wonen, samenleving, veiligheid, menselijk kapitaal en sociale cohesie. Per onderwerp heeft het CBS een wisselend aantal indicatoren gekozen. Sommige indicatoren bleken twee keer te zijn gebruikt bij verschillende onderdelen. Deze zijn ontdubbeld. In de presentatie worden alle indicatoren getoond, maar gegroepeerd naar de drie hoofddomeinen Samenleving & Welzijn, economie en milieu.

Een volledige definitie van de indicatoren is opgenomen in bijlage B1.1, B1.2 en B1.3.

³ De gewichten zijn bepaald naar gelang de definitie van de indicator: bij percentage bebouwd gebied is dat de oppervlakte van de gemeente, bij tevredenheid als percentage van de bevolking van 18 jaar en ouder, is het gewicht de bevolking van die leeftijdsgroep genomen, enz.

2 Brede welvaart in de MRDH en Nederland in het hier en nu, 2022

2.1 Uitkomsten Samenleving & Welzijn

Op het domein Samenleving & Welzijn scoort de MRDH over het algemeen lager dan Nederland. De grootste verschillen treden op bij tevredenheid woonomgeving (-8 procentpunt) en tevredenheid met de woning (-9,4 procentpunt) (tabel 2.1). Dat betekent dat de gemiddelde inwoner van de MRDH fors minder tevreden is met de woonomgeving en de woning ten opzichte van de rest van de samenleving. Voorts treden er grote verschillen met Nederland op bij het aantal ondervonden delicten en de geregistreerde misdrijven. Er zijn in de MRDH 17,3 (50,6 in totaal) meer ondervonden delicten per 100 inwoners dan in Nederland. Voor geregistreerde misdrijven per 1000 inwoners is dat 13,2 hoger, namelijk 59,2 in totaal. Inwoners van de MRDH voelen zich twee keer zo vaak onveilig: 4% van de inwoners van de MRDH en 2% van de Nederlanders.

Na de grootste verschillen met Nederland op het gebied van de thema's wonen en veiligheid, zijn er grote verschillen op de thema's gezondheid en samenleving. De ervaren gezondheid in de MRDH is gemiddeld 3 procentpunt lager. Het aandeel mensen met chronische ziekten is er iets hoger, en de gemiddelde levensverwachting is lager in de MRDH.

Qua samenleving is het vertrouwen in anderen in de MRDH gemiddeld 4,3 procentpunt lager. De gemiddelde inwoner van de MRDH neemt minder deel aan vrijwilligerswerk (-5,7 procentpunt). De sociale cohesie is er minder, afgaand op het oordeel van respondenten op een schaal van 0 – 10.

Opvallend is dat het vertrouwen in instituties in de MRDH enigszins hoger is dan in Nederland, namelijk 0,5 procentpunt. Dit is opvallend aangezien het vertrouwen in anderen juist relatief laag is in de MRDH. Het is niet duidelijk wat de achtergrond van dit verschil is.

In de MRDH is men over het algemeen wat minder tevreden met het leven en de vrije tijd dan in Nederland. Het algemene beeld is dat op het domein Samenleving & Welzijn de MRDH een achterstand heeft ten opzichte van Nederland. Behalve de uitkomsten qua gezondheid, doet het voor welvaart ertoe wat het vertrouwen in een samenleving hebben. Dat geldt dus ook voor een regionale economie, zoals die van de MRDH. De achtergrond hiervan is verankerd in de economie als wetenschap.

Toelichting: de betekenis van vertrouwen voor welvaart en welzijn⁴

Kort uitgelegd is het principe dat zakendoen met onbekende partijen wordt vergemakkelijkt als het voor beide partijen op dezelfde manier duidelijk is hoe een transactie plaatsvindt. Het gaat dan om de zekerheid over de definitie van de levering (wat wordt geleverd), kwaliteit van de levering, de periode en de betaling. Het gaat er dan om dat de eigendomsrechten van productiemiddelen en bezit helder is en de kosten van de transactie minimaal zijn. Dat wil zeggen dat er geen omvangrijke schriftelijke contracten worden opgesteld, en indien dat wel nodig is voor complexe producten en diensten, er geen kosten voor de uitoefening worden gemaakt. Buiten het vertrouwen in elkaar dat nodig is voor soepel en goedkoop zakendoen, zijn er instituties nodig om hierop toe te zien. Dat zijn bijvoorbeeld de Kamer van Koophandel, paspoorten, en rechters die partijen kunnen dwingen contracten na te komen. Hoe minder dat nodig is, hoe hoger het vertrouwen in de samenleving, en hoe gunstiger dat

⁴ Voor een empirische studie naar de samenhang tussen vertrouwen en groei, zie bijvoorbeeld Beugelsdijk et al. (2004).

is voor welvaart. Zakendoen is immers goedkoop. Vertrouwen strekt zich uit tot een breed aantal onderwerpen, zoals de munt waarin internationale betalingen worden gedaan. Algemeen bestaat de overtuiging dat alle partijen in de wereld de dollar als ruilmiddel zal accepteren. In arbeidsmarkten is vertrouwen ook van belang, bijvoorbeeld in een arbeidscontract tussen werkgever en werknemer. Dan gaat het ook om de kwaliteit van de geleverde arbeid. Echter, voor het vestigingsklimaat doet het ertoe wat voor vertrouwen een bedrijf in een regio heeft: zijn de werknemers vaardig genoeg? Tenslotte gaat het om de betrouwbaarheid van een overheid, bijvoorbeeld over vergunningen, belastingen en regelgeving. Indien bedrijven hier niet zeker over zijn, investeren zij niet. We benadrukken dat vertrouwen verder gaat dan alleen economie en bedrijven. De waarde die met vrijwilligerswerk wordt voortgebracht is ook waarde, alleen verschijnt het niet in het bruto regionaal product. Omdat vrijwilligerswerk het zonder officiële contracten moet doen, hangt het nog meer af van vertrouwen.

Voor het ruimtelijk-economisch beleid doet afstand ertoe.⁵ Nabijheid verlaagt transactiekosten tussen bedrijven als vertrouwen nodig is; dit verklaart (mede) het bestaan van ruimtelijke clusters van verwante bedrijvigheid (zie onder andere de eerste evaluatie Groeiagenda Zuid-Holland/ Van Oort Manshanden 2022). Kortom, de constatering is dat het onderlinge vertrouwen in de MRDH relatief laag is, terwijl een hoog vertrouwen in elkaar en vrijwilligerswerk bouwstenen voor welvaart en welzijn zijn.

Vergelijking MRDH met de MRA en de VRA

Het subjectieve welzijn, dat wil zeggen dat mensen hun eigen tevredenheid beoordelen, is in de MRA iets lager dan in de MRDH. In de VRA, het kerngebied van de MRA, is de tevredenheid lager dan in de MRDH en de MRA. Het hogere gemiddelde inkomen (zie later) van huishoudens in de MRA gaat derhalve samen met een lager subjectief welzijn. Voor de VRA geldt dit ook, alleen met een enigszins groter verschil. Andere aspecten dan financieel inkomen bepalen mede het subjectieve welzijn.

De ervaren gezondheid van inwoners van de MRA en de VRA is gemiddeld beter dan die van de MRDH. De inwoners van de MRA en VRA hebben over het algemeen minder overgewicht. De levensverwachting is in beide stedelijke regio's ook hoger dan in MRA. De tevredenheid met de woning en de woonomgeving is in de MRA en VRA evenals de MRDH geringer dan in Nederland, maar in de MRDH het laagst. Omdat de MRA en VRA een vergelijkbare tevredenheid hebben, is dit niet toe te schrijven aan het grootstedelijke karakter van de MRDH op zich.

Het verschil tussen kwaliteit van sociale relaties onder de rubriek 'samenleving' in de MRDH en MRA/VRA wisselt. Inwoners van de MRA en de VRA hebben meer vertrouwen in instituties, maar vooral meer vertrouwen in anderen dan in de MRDH. Qua vrijwilligerswerk, contact met familie, vrienden en buren en sociale cohesie is het beeld in de MRA ongeveer gelijk aan dat van de MRDH, en minder dan het gemiddeld niveau van Nederland. Veiligheid is zowel in de MRDH als de MRA en VRA ten opzichte van Nederland een uitdaging; het zijn immers beide grootstedelijke regio's.

De conclusie is dat de algemene richting van de uitkomsten op het domein Samenleving & Welzijn in de MRDH en de MRA dezelfde is, namelijk relatief minder dan het Nederlandse gemiddelde. Wel is het zo dat de MRDH dan een minder gunstige uitkomst heeft dan de MRA. Zo is er in de MRDH een groter gevoel van onveiligheid in de eigen buurt en zijn er meer delicten. De gemiddelde afstand tot

⁵ Afstand heeft hierbij verschillende dimensies. Het gaat hierbij niet alleen om fysieke afstand, maar bijvoorbeeld ook institutionele en culturele afstand. Zie bijvoorbeeld Lankhuizen et al. (2010) voor een studie naar de impact van afstand op handel en directe buitenlandse investeringen.

de horeca in de MRDH is daarentegen relatief gunstig (dichterbij). Van vertrouwen in institutie tot aan vertrouwen in anderen is het in beide grootstedelijke regio's enigszins minder dan Nederland, maar in de MRDH ongunstiger dan de in de MRA. De afstand tot voorzieningen scoren goed. Tevredenheid over de eigen woning, gezondheid, omgeving en veiligheid scoren slecht. Daarna is er een verschil qua ervaren gezondheid; de inwoners van de MRA/VRA zijn over het algemeen gezonder dan in de MRDH.

Tabel 2.1 Brede welvaart op het domein Samenleving & Welzijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Metropoolregio Amsterdam, Vervoerregio Amsterdam en Nederland, 2022

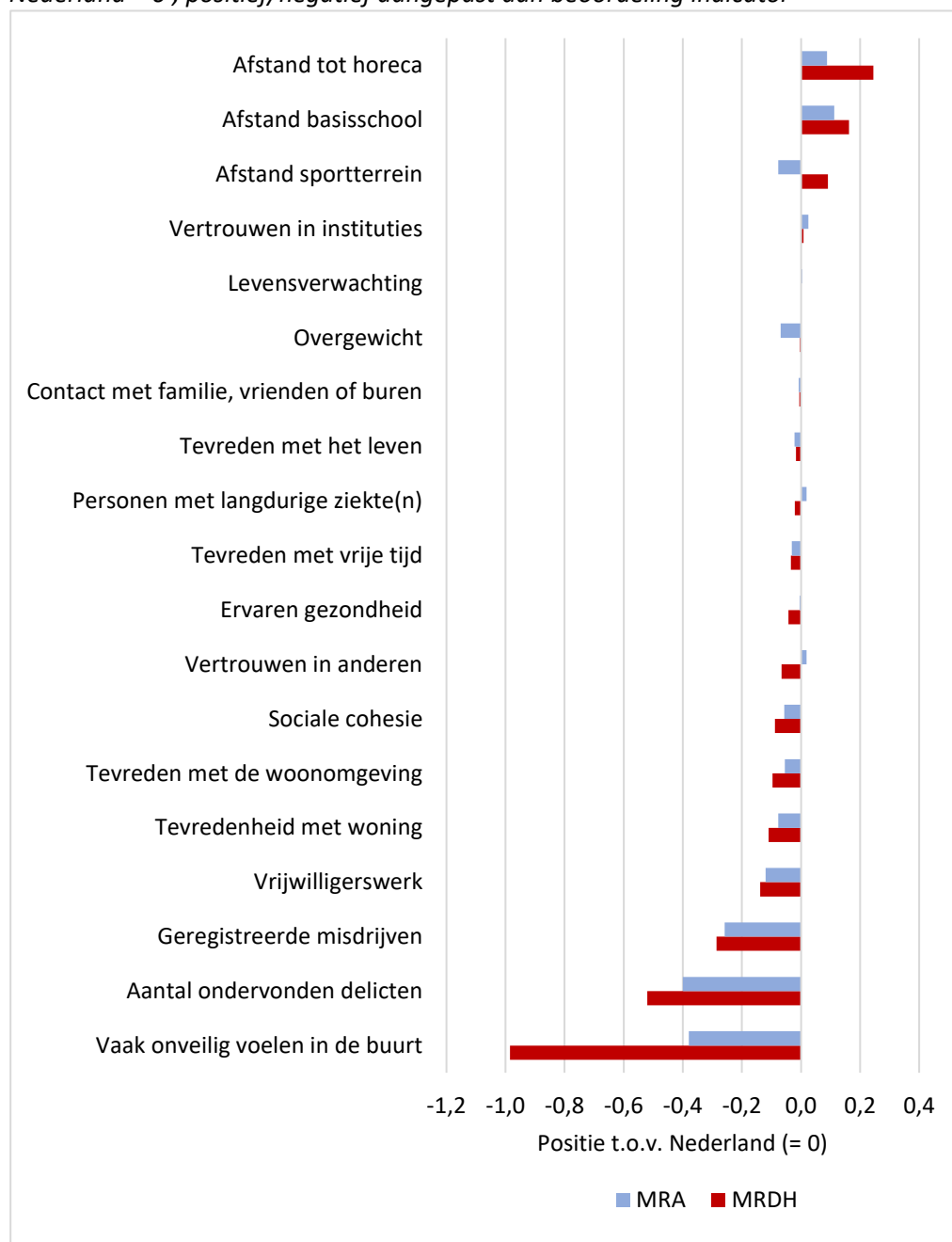
Werkelijke waarden: als % van de bevolking, jaar, kilometer, per 100 of per 1000 inwoners

	Stand				Verschil met Nederland		
	Laatst bekende jaar						
	MRDH	MRA	VRA	Nederland	MRDH	MRA	VRA
Subjectief welzijn							
Tevreden over het leven %	82,0	81,6	80,4	83,4	-1,4	-1,8	-3,0
Tevreden over vrije tijd %	71,7	72,0	71,1	74,3	-2,6	-2,3	-3,2
Gezondheid							
Overgewicht %	50,1	46,8	45,5	50,3	-0,2	-3,5	-4,8
Ervaren gezondheid %	67,0	69,7	68,7	70,0	-3,0	-0,3	-1,3
Levensverwachting	81,3	81,7	81,7	81,4	-0,1	0,4	0,3
Personen met langdurige ziekte %	33,7	32,4	32,6	33,0	0,7	-0,6	-0,4
Wonen							
Tevreden over woonomgeving %	75,8	79,2	79,0	83,8	-8,0	-4,6	-4,8
Tevreden over woning %	76,2	79,0	77,8	85,6	-9,4	-6,6	-7,8
Afstand sportterrein <i>km</i>	0,9	1,1	1,1	1,0	-0,1	0,1	0,1
Afstand basisschool <i>km</i>	0,6	0,6	0,6	0,7	-0,1	-0,1	-0,1
Afstand horeca <i>km</i>	1,1	1,3	1,1	1,4	-0,3	-0,1	-0,3
Samenleving							
Contact familie etc. %	71,2	71,0	70,8	71,6	-0,4	-0,6	-0,8
Vertrouwen in instituties %	61,8	62,8	63,2	61,3	0,5	1,5	1,9
Vertrouwen in anderen %	61,7	67,2	68,3	66,0	-4,3	1,2	2,3
Vrijwilligerswerk %	35,5	36,3	35,5	41,2	-5,7	-4,9	-5,7
Sociale cohesie score 1-10	5,8	6,0	6,0	6,4	-0,6	-0,4	-0,4
Veiligheid							
Vaak onveilig voelen in buurt %	4,0	2,8	2,9	2,0	2,0	0,8	0,9
Aantal delicten <i>per 100</i>	50,6	46,6	50,3	33,3	17,3	13,3	17,0
Geregistreerde misdrijven <i>per 1.000</i>	59,2	57,9	66,8	46,0	13,2	11,9	20,8

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

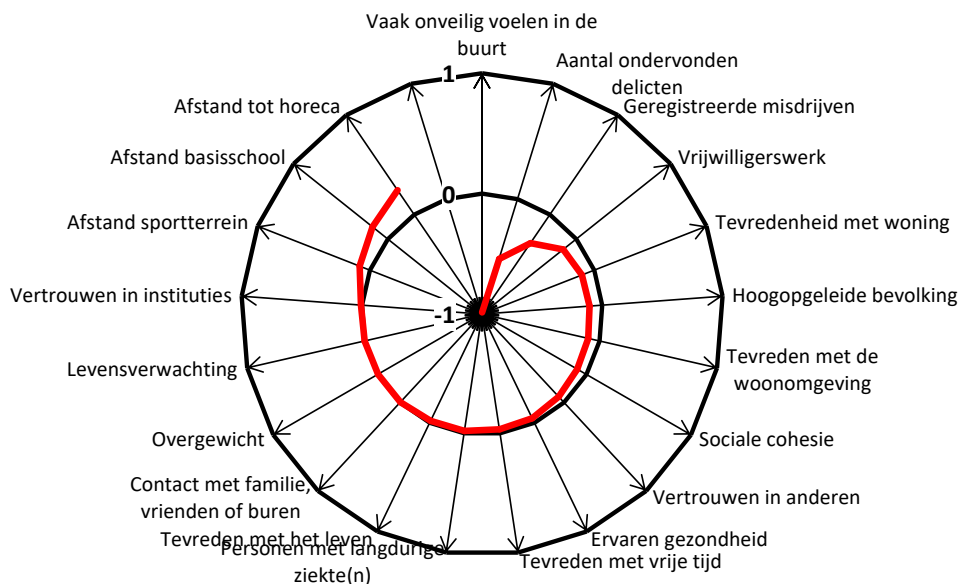
Figuur 2.1 De positie van de brede welvaart op het domein Samenleving & Welzijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag en de Metropoolregio Amsterdam ten opzichte van Nederland

Nederland = 0 , positief/negatief aangepast aan beoordeling indicator

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 2.2 De positie van de brede welvaart op het domein Samenleving & Welzijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ten opzichte van Nederland in een spinnenweb
Nederland = 0, positief/negatief aangepast aan beoordeling indicator

2.2 Uitkomsten Economie

Op het domein economie zijn er drie thema's: materiële welvaart, arbeid en vrije tijd en economisch kapitaal. Het mediaan beschikbaar inkomen (het inkomen in het midden als alle inkomens op een rij van laag naar hoog worden gerangschikt) in de MRDH is 1,3 duizend euro lager dan in Nederland. De gemiddelde schuld en vooral het mediane vermogen van huishoudens zijn in de MRDH gemiddeld lager dan in Nederland. Dit hangt samen met het grotere aantal huishoudens dat op en onder de armoedegrens leeft. In elke grootstedelijke regio's zijn er mensen die op of onder de armoedegrens leven, maar deze groep is relatief groot in de MRDH. Dit vloeit voort uit padafhankelijkheid, door de oververtegenwoordiging van sectoren die over de top van hun productlevenscyclus zijn en er onvoldoende economische vernieuwing, in de haven-industriële sectoren zelf, maar ook in de dienstensector, plaatsvindt. Dit past bij het gebrek aan agglomeratievoordeel in de MRDH. Agglomeratievoordelen komen voort uit de ruimtelijke concentratie van huishoudens, bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen, infrastructuur, en ook van kapitaal. Indien agglomeratievoordelen zouden bestaan, zouden de inwoners van de MRDH een gemiddeld hoger loon dan landelijk ontvangen. De reden is dat ze productiever zijn en hoogwaardiger producten en diensten leveren. Het inkomen hoort in de MRDH juist hoger dan landelijk te zijn (zie verschil MRA/VRA waar dat het geval is).

De toename van het brp in de MRDH lag in 2022 op 3,6 procent en 0,7 procent lager dan Nederland als geheel (4,3 procent). Op zich is 3,6 procent een 'mooi' groeicijfer, maar het is wel lager dan landelijk is. Bovendien kan aan één jaar geen conclusie worden getrokken, temeer niet omdat dit het corona-herstel jaar is. Hier speelt mee dat tijdens corona de terugval in de MRDH geringer was dan in geheel Nederland. De economie van Nederland veerde daardoor ook sterker op na corona. Het meerjarig gemiddelde is gegeven bij de ontwikkeling 2011-2022. Qua arbeid en vrije tijd zijn de netto (-2,3 procent) en bruto participatiegraad (-1,8 procent) lager. De werkloosheid is in de MRDH wat hoger dan in Nederland (+0,8 procent). Het aandeel hbo/wo opgeleiden in de bevolking (als arbeidsaanbod) is 3,9 procent lager dan in Nederland. In absolute zin zijn er weliswaar veel hbo/wo

opgeleiden in de MRDH, maar relatief minder, en zijn zij niet ruimtelijk geconcentreerd zoals in de MRA/VRA. Hbo/wo opgeleiden zijn doorgaans nagenoeg maximaal benut; bij mbo en basis opgeleiden is dat doorgaans lager. Hierbij benadrukken we dat uit nationale cijfers blijkt dat naast de hbo/wo opgeleiden ook personen met een specifieke MBO-4 opleiding maximaal op de arbeidsmarkt participeren.

De grote kraptes op de arbeidsmarkten doen zich, op basis van landelijke cijfers, vooral bij het MBO-4 niveau voor. Focus op deze categorie is van primair belang. In regionale cijfers valt de categorie MBO-4 namelijk niet op. Focus op alleen hbo/wo opgeleiden is niet toereikend; de werkelijkheid van grootstedelijke regio's is daar te complex voor.

Vergelijking MRDH met de MRA/VRA

Het mediane inkomen van huishoudens in de MRA (30,1 duizend euro) is praktisch even hoog als dat van Nederland, terwijl dat van de MRDH (28,5 duizend euro) onder dat nationale cijfer (29,8 duizend euro) ligt. Het mediane inkomen van huishoudens is in de MRDH enigszins geringer dan in de VRA. De groei van het brp in de MRA was in 2022 flink hoger als gevolg van het post-corona herstel. De participatie op de arbeidsmarkt is in de MRA (en VRA) significant hoger; het ligt er boven het landelijk gemiddelde, terwijl de participatie in de MRDH flink lager is. De werkloosheid is zowel in de MRDH als de MRA/VRA hoger dan in Nederland; beide regio's kennen enige structurele werkloosheid die grootstedelijke regio's eigen is. De gemiddelde schuld per huishouden is in de MRDH lager dan in Nederland en de MRA/VRA. Het mediane vermogen is in de MRA (92 duizend) fors hoger dan in de MRDH (55,8 duizend); in de nauwere VRA is het eveneens hoger dan in de MRDH (63 duizend).

De afstand tot het OV is in beide grootstedelijke regio's korter dan het Nederlands gemiddelde. In de MRDH is deze afstand iets groter dan in de MRA. In de VRA is deze afstand het kortste. De betekenis van afstand tot het OV is voor verschillende inkomensgroepen verschillend. Het gaat niet alleen om de afstand tot een OV station, maar om de reistijd in het OV. Dat is van belang voor de brede welvaart van juist lage inkomens. Deze groep heeft de minste keuze op de woningmarkt, met als gevolg dat deze gemiddeld verder van werk af woont. Bovendien hebben zij al vaak de flexibele banen, en daar bovenop langere reistijden. Voor de hogere inkomens is dat andersom; deze groepen hebben per saldo meer profijt van wonen in de grote stad dan de lagere inkomens, zo bleek uit onderzoek naar pendel naar opleiding in de MRA (Manshanden, 2023). Agglomeratievoordelen worden niet gelijkelijk verdeeld over de inkomensgroepen (opleiding en inkomens zijn nauw gecorreleerd).

Algemeen is het economisch beeld van de MRA gunstiger dan dat van de MRDH. De vacaturegraad is in beide grootstedelijke regio's hoger dan in Nederland. Bij een vergelijkbare vacaturegraad is de hogere werkloosheid in de MRDH opvallend. De mismatch is er hoger, gegeven de behoefte aan werknemers bij bedrijven.

Tabel 2.2 Brede welvaart op het economisch domein in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Metropoolregio Amsterdam, Vervoerregio Amsterdam en Nederland, 2022

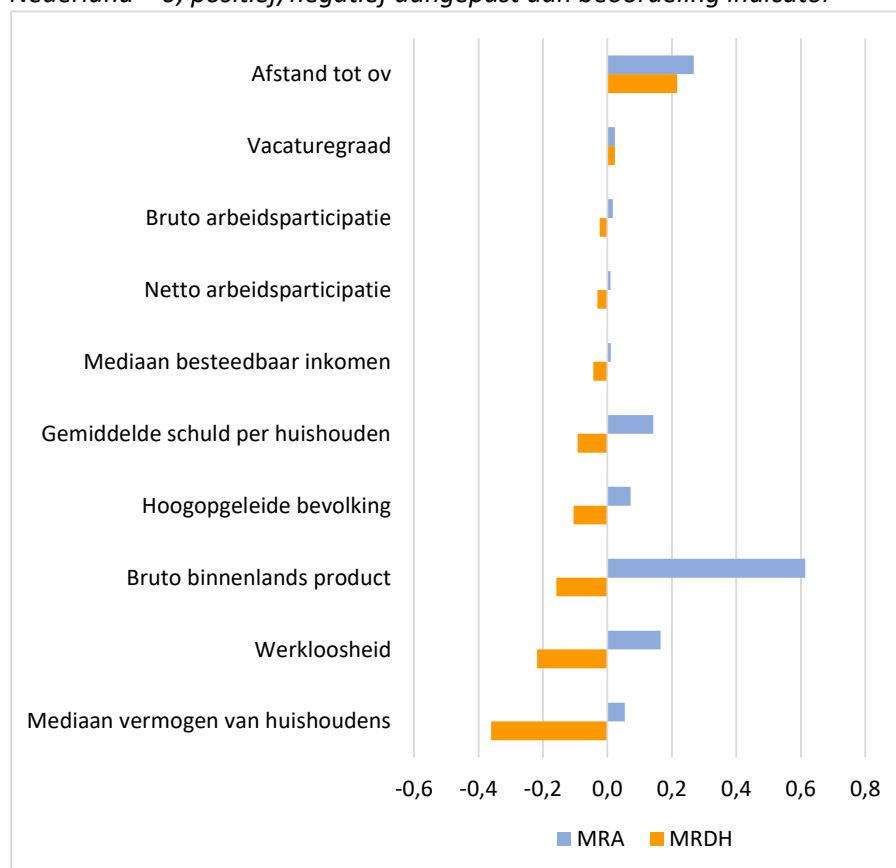
Werkelijke waarden: in euro, als percentage van de bevolking 15-74 jaar, per 1.000 werkzame personen. kilometer

	Stand				Verskil met Nederland		
	Laatst bekende jaar						
	MRDH	MRA	VRA	Nederland	MRDH	MRA	VRA
Materiële welvaart							
Mediaan inkomen <i>dzd euro</i>	28,5	30,1	29,1	29,8	-1,3	0,3	-0,7
Bruto binnenlands product %	3,6	7,0	7,8	4,3	-0,7	2,7	3,5
Arbeid en vrije tijd							
Netto participatie %	69,9	72,9	73,1	72,2	-2,3	0,7	0,9
Bruto participatie %	73,0	76,1	76,5	74,8	-1,8	1,3	1,7
Hoogopgeleide bevolking %	32,8	39,3	41,6	36,6	-3,9	2,6	5,0
Werkloosheid %	4,3	4,1	4,4	3,5	0,8	0,6	0,9
Vacaturegraad <i>per 1.000</i>	52,9	52,9	52,9	51,7	1,2	1,2	1,2
Afstand openbaar vervoer <i>km</i>	0,31	0,29	0,26	0,40	-0,09	-0,11	-0,14
Economisch kapitaal							
Gem. schuld huishouden <i>dzd euro</i>	105,1	132,4	122	115,9	-10,8	16,5	6,0
Mediaan vermogen huish. <i>dzd euro</i>	55,8	92,0	63	87,3	-31,5	4,7	-24,8

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

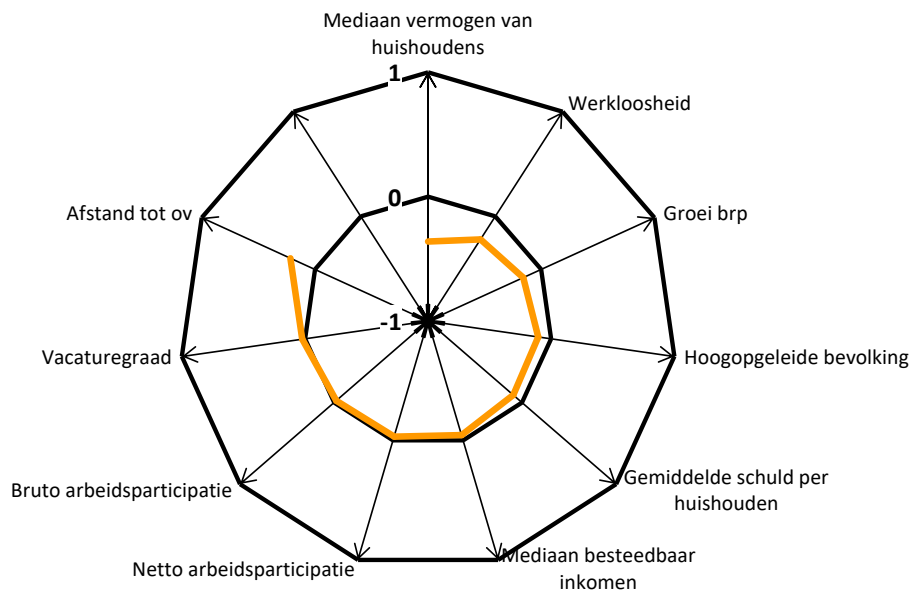
Figuur 2.3 De positie van de brede welvaart op het economisch domein in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag en de Metropoolregio Amsterdam ten opzichte van Nederland

Nederland = 0, positief/negatief aangepast aan beoordeling indicator

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 2.4 De positie van de brede welvaart op het economisch domein in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ten opzichte van Nederland in een webdiagram
Nederland = 0, positief/negatief aangepast aan beoordeling indicator

Conclusie

Er zijn nog altijd relatief veel mensen in de MRDH die niet participeren. Het is aannemelijk dat de mismatch en lagere participatie samenhangen met de gevonden achterstand van de MRDH op het domein Samenleving & Welzijn. Afstand tot het OV is in de MRDH gunstiger dan in Nederland. Echter, afstand tot het OV-station (of halte) is minder relevant dan reistijd wonen-werken en de nabijheid tot andere voorzieningen. Bovendien is het afstand tot het OV vanuit het huishouden, niet de afstand tot OV vanuit de werklocatie. Uit onderzoek naar pendel naar opleiding in de MRA (Manshanden 2023) bleek dat lager opgeleiden, die de minste keuze op de arbeidsmarkt hebben, juist relatief ongunstig ten opzichte van werk wonen. Dat komt bovenop de flexibele banen, die juist deze groep relatief vaak heeft. Bij hogere inkomens is dat andersom; deze groep kan optimaliseren tussen kwaliteit van wonen en afstand tussen werk en voorzieningen. Agglomeratievoordelen worden zo niet gelijkmatig verdeeld over de inkomensgroepen. De definitie van brede welvaart vangt dit zeer belangrijke aspect van brede welvaart in grootstedelijke regio's niet.

Er is minder vertrouwen in elkaar, geringere sociale cohesie en de beperktere gezondheid die hier mogelijk het gevolg van is. Extra welvaart kan voortgebracht worden door de koppeling met opleiding en benutting daarvan. Ruimtelijke nabijheid is voor zo'n koppeling gunstig; het draagt bij aan ruimtelijke clusters van succesvolle en concurrerende bedrijfstakken. We benadrukken dat dit niet de gehele MRDH hoeft te betreffen. Dergelijke clusters treden op in relatief beperkte ruimte.

De vacaturegraad in de MRDH is weliswaar enigszins hoger dan in Nederland, maar het beeld van de arbeidsmarkt van de MRDH is daardoor schijnbaar gunstig. De werkloosheid is (ondanks het wat hogere percentage) historisch laag en betekent grote krapte op de arbeidsmarkt. Deze krapte kost echter welvaart; het drijft lonen op en draagt zo bij aan de relatief hoge inflatie in Nederland. Bedrijven missen kansen, hetgeen ten koste gaat aan economische dynamiek en innovatie. De participatiegraad kan dus hoger.

2.3 Uitkomsten Milieu

De waarden van de MRDH op het domein Milieu passen, evenals bij de domeinen Samenleving & Welzijn en Economie het geval is, bij die van een grootstedelijke regio. De inwoners van de MRDH hebben minder natuurgebied tot hun beschikking. De emissies van fijnstof zijn meer dan 2,5 keer zo groot dan in het gemiddelde van Nederland (waar het volume van de MRDH bovendien in meeweegt). De broeikasemissies per inwoner zijn, onder andere, door de samenstelling van de industrie en de aanwezige glastuinbouw gemiddeld hoger in de MRDH. Met betrekking tot de kwaliteit van zwemwater, zowel binnen als buitenwater, zijn er wel data voor de MRDH beschikbaar, maar niet voor geheel Nederland. Het verschil kan niet aangegeven worden.

Het natuurlijk kapitaal van de MRDH is beperkter dan voor het gemiddelde van Nederland. De particuliere zonne-energie, uitgedrukt als vermogen in watt per woning, is ongeveer de helft van wat een Nederlands huishouden per woning gemiddeld opwekt. Er zijn in de MRDH eenvoudigweg minder eigen woningen met een eigen dak in grootstedelijke regio's. Het nadeel hiervan is dat huishoudens in grote steden minder investeringsmogelijkheden in eigen productie en consumptie van duurzame energie hebben. Zij zijn meer aangewezen op collectieve voorziening van duurzame energie. Het percentage bebouwd terrein is vanzelfsprekend hoger dan in Nederland; bijgevolg is het aandeel groenblauwe ruimte in de gehele oppervlakte van de MRDH lager.

De uitkomsten op het domein Milieu passen bij die van een grootstedelijke regio. Het gaat echter om de mate waarin. Zo is de emissie van fijnstof zeer hoog, evenals de CO₂ uitstoot. Het eerste heeft negatieve effecten op de gezondheid, het tweede draagt bij aan klimaatverandering. Het vermogen aan zonne-energie van particuliere woningen is relatief laag. Er is weinig groenblauwe ruimte, maar de afstand tot openbaar groen is laag.

Vergelijking MRDH met de MRA

De beschikbaarheid van natuurgebied, natuur- en bosgebied is in de MRA groter dan in de MRDH. In de kleinere VRA is er nog minder natuurgebied beschikbaar per inwoner. De Oostvaardersplassen en de duinen in het kustgebied maken onderdeel uit van de grotere beschikbaarheid van natuur in de MRA; de VRA heeft alleen de beschikking over Waterland. De broeikasemissies per inwoner zijn in de MRDH fors hoger dan in de MRA en zeker de VRA (exclusief Tata Steel), maar hier dient er rekening mee gehouden te worden dat de emissies van de luchtvaart- en zeevaart niet meewegen. Het verschil met de MRA/VRA wordt voornamelijk bepaald door de binnenlandse petrochemie en glastuinbouw in de MRDH. De emissies van fijnstof zijn in de MRDH beduidend hoger dan in de MRA/VRA. Dit verschil hangt mogelijk samen met de lagere gemiddelde levensverwachting in de MRDH. Algemeen is de milieukwaliteit van de MRDH geringer dan dat van de MRA. De kanttekening die we hierbij plaatsen is dat dit geen directe oorzaak-gevolg is, maar onderdeel van een breder patroon van onderling samenhangende sociaal-economische kenmerken is. Wetende waar meer vervuiling is, mijden hogere inkomens dergelijke locaties, zodat lagere inkomens daar oververtegenwoordigd zijn. Een lager inkomen hangt weer samen met een slechtere gezondheid. Dergelijke patronen bestaan naast het directe effect van bijvoorbeeld fijnstof op gezondheid. Dit treft verschillende groepen inwoners daarentegen in gelijke mate. Samenleving & Welzijn, economie en milieukwaliteit hangen zo via verschillende relaties samen.

Tabel 2.3 Brede welvaart op het domein Milieu in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Metropoolregio Amsterdam, Vervoerregio Amsterdam en Nederland, 2022

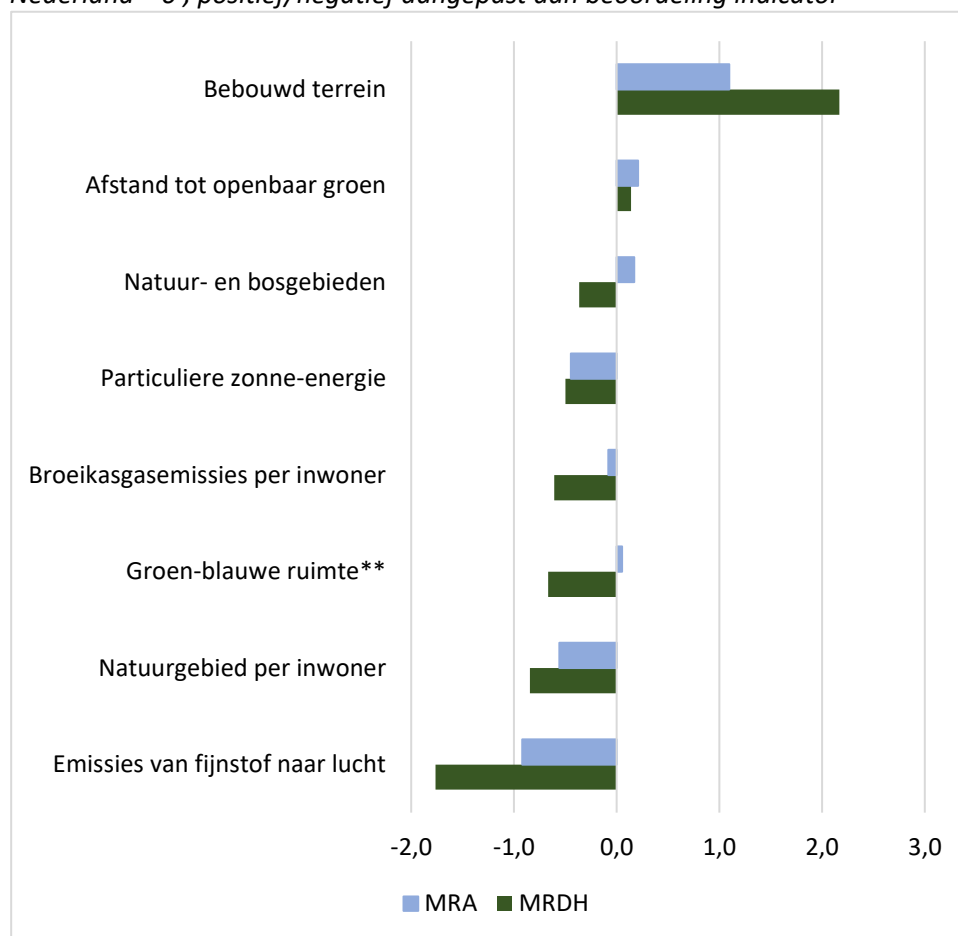
Werkelijke waarden

	Laatst bekende jaar				Verschil met Ned.		
	MRDH	MRA	VRA	Nederland	MRDH	MRA	VRA
Milieu							
Natuurgebied <i>ha per 100 inw.</i>	4,5	12,8	2,4	29,0	-24,5	-16,2	-26,6
Fijnstof <i>kilo per km²</i>	2764	1920	1868	1000	1764	920	868
Afstand openbaar groen <i>km</i>	0,4	0,4	0,4	0,5	-0,1	-0,1	-0,1
Natuur- en bos % <i>oppervlakte</i>	18,9	34,9	7,9	29,8	-10,9	5,1	-21,9
Broeikasgassen <i>ton CO₂ eq. inw.</i>	15,6	10,5	6,5	9,7	5,9	0,8	-3,2
Kwaliteit binnenwateren 1-4	3,3	3,2	3,0	0,0	3,3	3,2	3,0
Kwaliteit kustwateren 1-4	3,6	4,0	0,0	0,0	3,6	4,0	0,0
Natuurlijk kapitaal							
Partic. zonne-energie <i>watt/woning</i>	474	526	410	950	-476	-424	-540
Bebouwd terrein % <i>opp.</i>	34,8	23,0	24,4	11,0	23,8	12,0	13,4
Fosfaat <i>kilo per ha.</i>							
Groen-blauwe ruimte <i>m² inw.</i>	190	604	245	574	-384	30	-330
Stikstof <i>kilo per ha</i>							

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

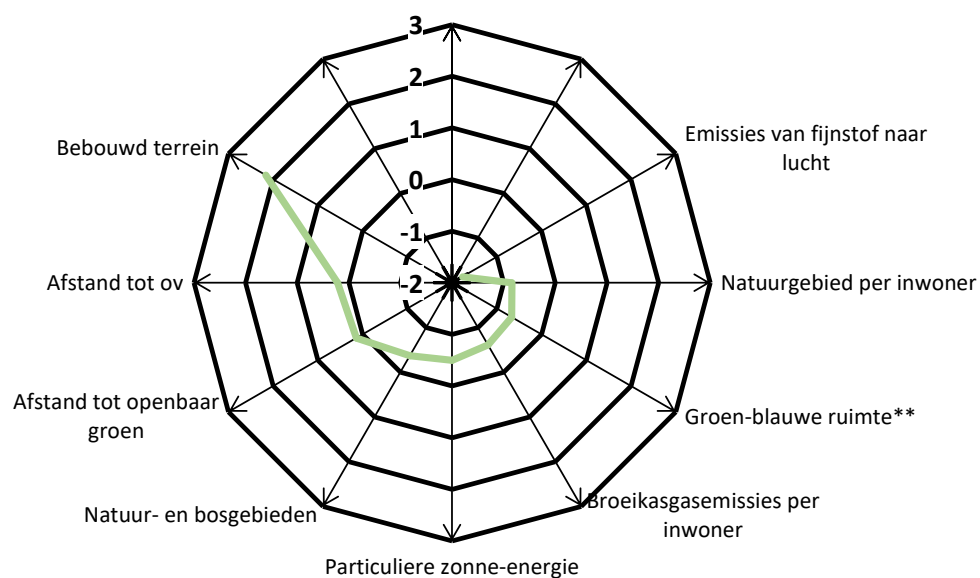
Figuur 2.5 De positie van de brede welvaart op het domein Milieu in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag en de Metropoolregio Amsterdam ten opzichte van Nederland

Nederland = 0 , positief/negatief aangepast aan beoordeling indicator

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 2.6 De positie van de brede welvaart op het domein Milieu in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag ten opzichte van Nederland als webdiagram

3 Brede welvaart MRDH en Nederland, ontwikkeling 2011-2022

3.1 Samenleving & Welzijn

In dit hoofdstuk wordt het verloop van de brede welvaart over een periode van 11 jaar gezien, namelijk van 2011-2022. Op het domein Samenleving & Welzijn neemt zowel in Nederland als in de MRDH de tevredenheid met het leven en met vrije tijd in het bijzonder af; in de MRDH meer dan in Nederland. Qua gezondheid valt op dat het overgewicht over de gehele linie toeneemt, maar in Nederland sneller dan in de MRDH. De levensverwachting is in de MRDH niet toegenomen, anders dan in Nederland. Positief is dat het aandeel personen met langdurige ziekte(n) over de hele linie afneemt, en in de MRDH fors meer dan in Nederland.

Qua wonen is er weinig verandering. De tevredenheid met de woonomgeving neemt in de MRDH toe, waar deze in Nederland als geheel afneemt. Dit is mogelijk toe te schrijven aan het gevoerde beleid van stedelijke vernieuwing. De MRDH is daarmee een positieve weg ingeslagen. De tevredenheid met de woning neemt echter breed af, waarbij de afname in de MRDH bijna twee keer sterker is dan in Nederland. Dit is de stagnatie op de woningmarkt, die in de MRDH wellicht tot meer verstopping leidt. Mensen zijn weliswaar tevreden over de woonomgeving, maar willen een ander huis. De woonomgeving verbetert in de MRDH, maar de behoefte aan een andere woning weerspiegelt de huidige schaarste aan woningen die passen bij de behoefte.

Qua samenleving is er een overwegend positief beeld in de MRDH ten opzichte van Nederland. Hoewel het contact met familie, vrienden en burens overal afneemt, neemt het vertrouwen in instituties en anderen daarentegen overal toe, en in de MRDH meer dan in Nederland. De interesse in vrijwilligerswerk neemt breed af; in de MRDH evenwel minder dan in Nederland. De afname in de MRDH is groter dan in Nederland, hetgeen ook wijst op verbetering van de woonomgeving en daarmee het sociale klimaat. De afname van het aantal gepleegde delicten neemt af. Dit is een zonder meer gunstige ontwikkeling, die nationaal ook optreedt, maar in de grootstedelijke regio's sterker.

De conclusie is dat de algemene ontwikkeling van het domein Samenleving & Welzijn over het algemeen positief is, waarbij deze positieve tendens in de MRDH sterker is dan in Nederland. Mogelijk is dit (mede) het resultaat van het gevoerde beleid, gericht op vernieuwing van het grootstedelijke woonmilieu en een autonome ontwikkeling, namelijk de afname van werkloosheid. De krappere arbeidsmarkt en vergrijzing hebben een positieve invloed op het sociale klimaat. Qua gezondheid is de ontwikkeling wisselend. De ervaren gezondheid neemt af, wat een gevolg van vergrijzing kan zijn. De welvaartswinst is zichtbaar aan de toename van overgewicht, die in de MRDH echter significant kleiner is dan in Nederland. Overgewicht is ook in de MRDH een probleem, maar uiteindelijk minder groot dan in de rest van Nederland. Overigens kan er een relatie tussen overgewicht en andere onderdelen van brede welvaart worden vermoed. Bij dergelijke indicatoren ligt een aangrijpingspunt voor het handelingsperspectief; minder overgewicht is gunstig voor gezondheid, minder ernstige ziekten, levensverwachting en wellicht ook participatie.

Vergelijking MRDH met de MRA en VRA

In de MRDH neemt het aandeel mensen dat tevreden over het leven is iets af, terwijl deze toeneemt in de MRA. In de nauwere VRA blijft de tevredenheid over de jaren 2011-2022 hetzelfde. In de MRA zijn het de regio's buiten de VRA, zoals Haarlem, IJmond, 't Gooi, Almere en Flevoland waar de tevredenheid toeneemt. De tevredenheid over de vrije tijd neemt in MRDH significant af, terwijl dit in de MRA hetzelfde blijft. Qua gezondheid ontwikkelt de MRA zich beter dan de MRDH; de ervaren gezondheid neemt meer af in de MRDH. Daarentegen neemt het aantal personen met een langdurige ziekte in de MRDH sneller af. Het aantal personen neemt in de MRDH toe, maar minder snel dan in de MRA. De tevredenheid over de woning neemt algemeen af, hetgeen wijst op een stagnerende woningmarkt. Het contact met familie neemt in MRDH wat sterker af dan in de MRA en VRA. Daarentegen neemt het vertrouwen in instituties in de MRDH sterk toe, terwijl deze in MRA en VRA langzamer dan Nederland toeneemt. Het aantal delicten in de MRDH neemt trager af dan in de MRA en VRA.

Tabel 3.1 Ontwikkeling brede welvaart op het domein Samenleving & Welzijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Metropoolregio Amsterdam, Vervoerregio Amsterdam en Nederland, periode 2011-2022

Vershil in werkelijke waarden 2011-'22

	Periode 2011-2022				Vershil met Ned.		
	MRDH	MRA	VRA	Nederland	MRDH	MRA	VRA
Subjectief welzijn							
Tevreden over het leven %	-0,3	1,0	0,0	-0,2	-0,1	1,2	0,2
Tevreden over vrije tijd %	-4,1	0,0	-0,4	-1,4	-2,7	1,4	1,0
Gezondheid							
Overgewicht %	1,2	1,9	1,7	2,0	-0,8	-0,1	-0,3
Ervaren gezondheid %	-7,6	-6,8	-7,1	-6,5	-1,1	-0,3	-0,6
Levensverwachting	0,0	0,0	0,0	0,5	-0,5	-0,5	-0,5
Personen met langdurige ziekte %	-2,7	-0,2	0,7	-0,9	-1,8	0,7	1,6
Wonen							
Tevreden over woonomgeving %	0,2	0,0	0,4	-0,3	0,5	0,3	0,7
Tevreden over woning %	-6,4	-5,3	-5,3	-3,4	-3,0	-1,9	-1,9
Afstand sportterrein km	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Afstand basisschool km	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Afstand horeca km	0,2	0,3	0,2	0,3	-0,1	0,0	-0,1
Samenleving							
Contact familie etc. %	-4,6	-5,7	-5,8	-4,6	0,0	-1,1	-1,2
Vertrouwen in instituties %	5,5	2,7	2,1	3,8	1,7	-1,1	-1,7
Vertrouwen in anderen %	8,9	8,9	10,2	7,7	1,2	1,2	2,5
Vrijwilligerswerk %	-8,1	-9,9	-9,8	-9,3	1,2	-0,6	-0,5
Sociale cohesie score 1-10	-0,1	0,1	0,0	0,1	-0,2	0,0	-0,1
Veiligheid							
Vaak onveilig voelen in buurt %	-0,5	-0,5	-0,2	-0,3	-0,2	-0,2	0,1
Aantal delicten <i>per 100</i>	-29,8	-42,1	-42,3	-26,6	-3,2	-15,5	-15,7
Gereg. misdrijven <i>per 1.000</i>	-33,9	-34,0	-36,8	-26,0	-7,9	-8,0	-10,8

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

3.2 Economie

De inkomens in de periode 2011-2022 algemeen gestegen, gezien de toename van het mediane jaarinkomen in Nederland met bijna 3.100 euro. De toename in de MRDH is echter minder groot, namelijk bijna 2.700 euro over die periode. Het verschil met Nederland loopt daarmee met ruim 400 euro op. Dit hangt samen met de gemiddeld tragere groei van het brp in de MRDH over deze periode; 0,3% per jaar lager. Dit lijkt niet veel, maar over een langere periode telt het op tot aanzienlijke verschillen. Het welvaartsverschil tussen de MRDH en Nederland wordt in de loop van de tijd groter. Dit maakt de doelstelling van de MRDH en de Strategische Agenda actueel: feitelijk dient de ontwikkeling van het brp boven dat van het nationaal gemiddelde te liggen. Deze lat is bij 1% extra per jaar gelegd (OECD 2014, SA MRDH). Opgeteld bij deze achterstand is dat +1,3% extra. De gemiddelde schuld is in de MRDH sterker afgenomen dan in Nederland. Dat hangt waarschijnlijk samen met het lagere inkomen, zodat mensen geneigd zijn minder hoge schulden aan te gaan. Het mediane vermogen in de MRDH is toegenomen, maar minder dan in geheel Nederland.

De netto arbeidsparticipatie is in Nederland algemeen gestegen. Een ultra-lage werkloosheid is het positieve gevolg. De netto participatie steeg in de MRDH evenwel 0,5% sneller; het arbeidspotentieel is in 11 jaar tijd veel beter benut geraakt. Wel blijft de werkloosheid er ruim 1% hoger; dat is echter een grootstedelijk vraagstuk. De spanning op de arbeidsmarkt van Zuid-Holland is niettemin groter geworden ten opzichte van Nederland. Gevoegd bij de nog altijd wat lagere participatiegraad (netto en bruto) wijst dit op een nog onbenut arbeidsaanbod en een grotere mismatch.

Deze cijfers onderstrepen dat de extra capaciteit en productiviteit van de economie van de MRDH juist bij basis opgeleiden ligt. Zij hebben een lagere participatiegraad. Voor het handelingsperspectief betekent dit dat er ingezet dient te worden op deze sociaal-economische groep. Daar is ook nationaal beleid voor nodig, namelijk de beperking van flexbanen via het arbeidsrecht. Flexbanen zijn overwegend geconcentreerd bij basis opgeleiden; zij dragen het risico van de conjunctuur. In dergelijke arbeidsrelaties wordt er niet geïnvesteerd in kennis. Samenwerking als één metropool is nodig in coördinatie van clusters in relatie tot het vestigingsmilieu. Niet alle deelregio's en productiemilieus zijn even geschikt. Nader onderzoek dient dat uit te wijzen. Coördinatie in MRDH-verband is nodig om onderlinge concurrentie van gemeenten uit te sluiten en te kiezen welke ruimtelijke clusters de extra welvaart in de MRDH gaan genereren. Bijvoorbeeld, een biobrandstof- en waterstofcluster op basis van duurzame elektriciteit uit de Noordzee in de Rotterdamse haven, een kenniscluster in Delft etc. De focus dient aangebracht te worden vanuit bestaande sterktes enerzijds en een gedragen lange-termijn visie op de toekomst anderzijds. Dit vergt metropolitaan ondernemerschap, ondersteund door de overheid vanwege de uitzonderlijk grote risico's op de lange termijn en het grote maatschappelijke belang.

De conclusie is dat de toename van de algemene welvaart in de MRDH achterblijft bij Nederland. Dit wordt weerspiegeld in het achterblijvende inkomen en vermogen van huishoudens in de MRDH. De arbeidsmarkt van de MRDH heeft zich positief ontwikkeld, maar er is nog altijd sprake van een onbenut potentieel en een grotere mismatch. Het arbeidsaanbod in de MRDH is niet in staat de behoefte op de arbeidsmarkt volledig te voorzien. Dit vergt achtereenvolgens meer vaste banen, juist voor basis (en mbo) geschoolden, aansluiting van onderwijs en bedrijven (bijvoorbeeld in fieldlabs en dergelijke) en ruimtelijke clustering van bedrijfstakken waar de MRDH een concurrentievoordeel nu en in de toekomst voor heeft. Tenslotte kan ook betere doorstroming op de woningmarkt genoemd worden voor potentiële werknemers in de MRDH. Dat vergt het bouwen van de juiste woningen.

Tabel 3.2 Ontwikkeling brede welvaart op het domein economie in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Metropoolregio Amsterdam, Vervoerregio Amsterdam en Nederland, periode 2011-2022
Vershil in werkelijke waarden 2011-'22

	Periode 2011-'22				Vershil met Ned.		
	MRDH	MRA	VRA	Nederland	MRDH	MRA	VRA
Materiële welvaart							
Mediaan inkomen <i>dzd euro</i>	2,7	3,4	3,5	3,1	-0,4	0	0,4
Bruto binnenlands product %	1,4	2,7	3,3	1,7	-0,3	1,1	1,6
Arbeid en vrije tijd							
Netto participatie %	6,0	5,3	5,4	5,5	0,5	-0,2	-0,1
Bruto participatie %	2,0	2,1	2,4	2,1	-0,1	0,0	0,3
Hoogopgeleide bevolking %	5,6	6,6	6,9	8,3	-2,7	-1,8	-1,4
Werkloosheid %	-5,8	-4,8	-4,7	-4,7	-1,1	-0,1	0,0
Vacaturegraad <i>per 1000</i>	40,5	40,5	40,5	39,6	0,9	0,9	0,9
Afstand openbaar vervoer <i>km</i>	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1
Economisch kapitaal							
Gem. schuld huishouden <i>dzd euro</i>	-7,3	0,0	6,2	-7,7	0,4	7,7	13,9
Med. vermogen huish. <i>dzd euro</i>	30,6	51,2	35,6	50,0	-19,4	1,2	-14,4

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

De inkomens in de MRDH ontwikkelen zich positief, maar minder sterk dan in MRA. In Groot-Amsterdam/Zaanstreek (de VRA) ontwikkelen de inkomens zich sneller dan landelijk. Het bbp groeit er op de lange termijn ook sneller. De netto arbeidsparticipatie ontwikkelt zich in de MRDH relatief gunstig; dit is een inhaaleffect, consistent met de snellere daling van de werkloosheid in de MRDH ten opzichte van de MRA, daar de arbeidsmarkt in de MRDH eveneens gespannen is. De bruto participatie stijgt in beide grootstedelijke regio's ongeveer even snel. Het percentage hoogopgeleide bevolking 15-74 jaar neemt in de MRDH evenwel wat minder toe.

De schuldpositie van huishoudens in de neemt in de MRDH af, terwijl deze in de MRA gelijk blijft, doch in de VRA toeneemt. De vermogensontwikkeling blijft in de MRDH achter bij de MRA, maar minder dan bij de VRA.

3.3 Milieu

Op het thema milieu is de emissie van fijnstof in de MRDH fors gedaald ten opzichte van Nederland. Dit is geen effect van corona (minder autoverkeer), maar onderdeel van een trendmatige daling die in 2019 al grotendeels zichtbaar is, zo blijkt uit de onderliggende data. In Nederland is de verlaging slechts 200 kilo PM_{2,5} per km². Dat hangt samen met de veel lagere startniveau van de gemiddelde emissie van fijnstof in geheel Nederland. Voor Nederland is de afname 20% (van 1000 naar 800), voor de MRDH is dat 44% (van 3.982 naar 2.765 kilo PM_{2,5} per km²). De buitenlucht in de MRDH is weliswaar (merkbaar) schoner geworden, maar kan nog veel schoner.

Tevens is er meer natuur en bos bijgekomen in de MRDH; 1% extra van het landoppervlak, meer dan in Nederland. Gezien de achterstand ten opzichte van Nederland is dat relatief veel. De emissies van broeikasgas zijn gedaald; in de MRDH sneller dan in Nederland. Hoewel de emissies nog altijd hoog zijn, is de energietransitie in gang gezet. Het doel is om de afname te continueren.

Het vermogen aan particuliere zonne-energie is overal in Nederland flink toegenomen. In de MRDH is dat per woning nagenoeg de helft (49,4%) minder dan het Nederlands gemiddelde. Dit is toe te schrijven aan de grootstedelijke karakter van de MRDH. Huishoudens in grote steden hebben minder eigen mogelijkheden om te verduurzamen, zodat er ook minder subsidie op basis van verduurzamingsmaatregelen naar de grote steden vloeien. Qua groenblauwe ruimte is er in de MRDH een positieve ontwikkeling zichtbaar; als percentage van het oppervlak is dit toegenomen, meer dan in Nederland.

De conclusie is dat op het gebied van het milieu er vooruitgang is geboekt in de MRDH. Over het geheel genomen is het beeld voor de MRDH positief; de lucht is schoner geworden, de CO₂ emissie per inwoner lager en de beschikbare ruimte voor bos & natuur en groen/blauw zijn alle toegenomen, in een sterkere mate dan in Nederland het geval is. Benadrukt wordt dat de gemiddelde niveaus in Nederland gunstiger zijn, maar in dat perspectief is de ontwikkeling ervan in de MRDH als positief te zien.

Het milieu is van directe waarde voor het vestigingsmilieu. Het vestigingsmilieu geldt niet alleen voor bedrijven, maar het geldt ook voor de inwoners in de MRDH. Dan gaat het om zowel de huidige inwoners die er willen blijven wonen als de toekomstige inwoners. Hoogwaardige voorzieningen, een gevarieerd aanbod van woningen en het leefklimaat zijn dan van invloed, ook voor hoogwaardige werknemers uit binnen- en buitenland van alle scholingsniveaus. De betekenis van natuur, bos, schoon water, schone lucht, het kustgebied, maar ook bijvoorbeeld de open ruimte van Midden-Delfland als waardevol, onaantastbaar recreatiegebied (vergelijk Central Park in New York City) zijn dan van cruciale waarde, evenals het imago van de regio op dit onderwerp.

Tabel 3.3 Ontwikkeling brede welvaart op het domein Milieu in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Metropoolregio Amsterdam, Vervoerregio Amsterdam en Nederland, periode 2011-2022
Verschil in werkelijke waarden, 2011-'22

	Periode 2011-'22				Verschil met Ned.		
	MRDH	MRA	VRA	Nederland	MRDH	MRA	VRA
Milieu							
Natuurgebied <i>ha per 100 inw.</i>	-0,1	-0,9	0,0	0,0	-0,1	-0,9	0,0
Fijnstof <i>kilo per km²</i>	-1218	-898	-929	-200	-1018	-698	-729
Afstand openbaar groen <i>km</i>	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1
Natuur- en bos % <i>oppervlakte</i>	1,0	-1,6	0,2	0,6	0,4	-2,2	-0,4
Broeikasgassen <i>ton CO2 eq. inw.</i>	-2,6	-2,6	-2,9	-1,8	-0,8	-0,8	-1,1
Kwaliteit binnenwateren 1-4	0,5	0,3	0,3	0,0	0,5	0,3	0,3
Kwaliteit kustwateren 1-4	0,2	0,4	0,0	0,0	0,2	0,4	0,0
Natuurlijk kapitaal							
Partic. zonne-energie <i>watt/woning</i>	459	513	399	930	-471	-417	-531
Bebouwd terrein % <i>opp.</i>	1,4	0,2	0,0	0,4	1,0	-0,2	-0,4
Fosfaat <i>kilo per ha.</i>							
Groen-blauwe ruimte <i>m2 inw.</i>	2,0	-34,9	-13,9	1,1	0,9	-36,0	-15,0
Stikstof <i>kilo per ha</i>							

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

De MRDH in vergelijking met de MRA en VRA

De lucht wordt in de MRDH in een hoger tempo schoner (maar komt van een veel hoger niveau af). De uitstoot van broeikasgassen in beide grootstedelijke regio's neemt even snel af, meer dan in Nederland als geheel. Opgemerkt wordt dat in beide regio's de internationale bunkering voor de zeevaart en luchtvaart niet meeweegt.

Het bebouwd terrein neemt in de MRDH significant sterker toe dan in de MRA. Dit is opmerkelijk. De hogere groei van het bruto regionaal product in de MRA gaat niet gepaard met een toename van het bebouwde gebied. Economische groei betekent niet noodzakelijkerwijs meer grondgebruik. Meer waarde op dezelfde ruimte kan ook, en ligt zelfs meer voor de hand. Immers, nabijheidsvoordeel ontstaat niet door extra interactie op een groter oppervlak, maar extra interactie binnen dezelfde oppervlakte, bijvoorbeeld meer kantoren op de Zuidas door de gebouwen hoger te maken, of meer inwoners en bedrijven in de centra van Rotterdam en Den Haag. Extra grondgebruik betekent namelijk ook extra afstand tot het al bestaande stedelijke gebied, hetgeen de behoefte aan infrastructuur bevordert. Het stedelijk uitbreiden van woningbouw op verspreide locaties draagt daarom niet bij aan extra groei van een regio. Inbreiden en hoogbouw op goed voor hoogwaardig openbaar vervoer bereikbare locaties wel. Stedelijke uitbreiding betekent om die reden uitbreiding van het hoogwaardige OV net.

Groen/blauwe ruimte per inwoner neemt in MRDH minimaal toe (twee vierkante meter per inwoner), terwijl dat in de MRA afneemt met 35 m². Dit is minder paradoxaal dan het lijkt. Opgemerkt wordt dat dit zowel in de teller als de noemer ontstaat. De hogere bevolkingsgroei van de MRA bij een constante hoeveelheid groen/blauwe ruimte kan dit al veroorzaken. De beschikbare groen-blauwe-ruimte wordt dan door meer mensen gedeeld. In werkelijkheid wordt dit waarschijnlijk zowel door snellere bevolkingsgroei in de MRA als de onttrekking van grond voor andere bestemmingen veroorzaakt.

4 Brede welvaart MRDH naar deelregio's

4.1 Inleiding

De brede welvaart zoals die in de voorgaande hoofdstukken bleek geldt voor de gehele MRDH. Behalve structurele economische vraagstukken van de gehele regio, is duidelijk dat de uitkomsten mede bepaald worden door het hoge gehalte aan grootstedelijkheid van de MRDH. De MRDH omvat immers twee van de drie grote steden in Nederland. De twee grote steden hebben kenmerkende grootstedelijke vraagstukken die door hun grote gewicht doorklinken in het eindresultaat van brede welvaart in de MRDH. De gemeenten Rotterdam en Den Haag omvatten gezamenlijk 50% van de bevolking in de MRDH. De relevantie van mate van stedelijkheid voor indicatoren blijkt uit figuur 4.1, waarin de tevredenheid over het leven per categorie van stedelijkheid is weergegeven. Het blijkt dat naarmate de mate van stedelijkheid afloopt, de tevredenheid over het leven lineair toeneemt.

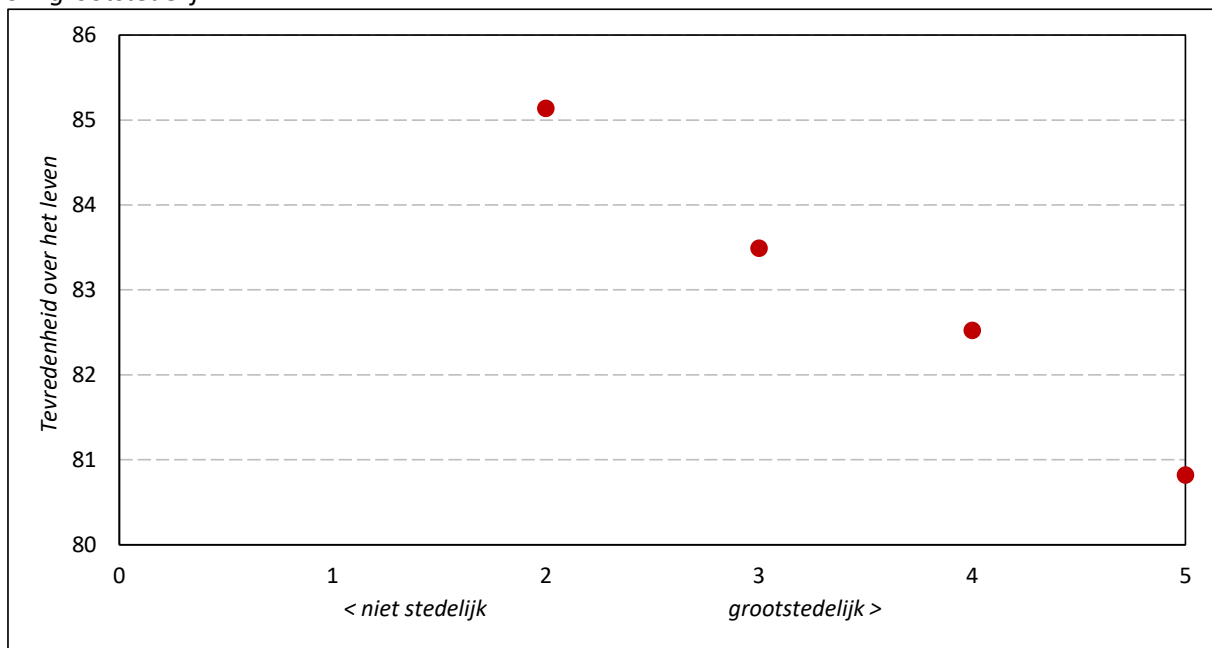
In dit hoofdstuk worden de gemeenten van de MRDH om die reden opgesplitst in groepen. Daarvoor wordt de typologie van gemeenten in Nederland naar stedelijkheidsgraad van het CBS toegepast, welke is gebaseerd op de dichtheid van adressen. De typologie van het CBS van gemeenten naar stedelijkheidsgraad kent vijf categorieën, namelijk van niet-stedelijk naar zeer sterk stedelijk. In deze studie is de categorie 'zeer sterk stedelijk' in tweeën gesplitst door de categorie 'grootstedelijk' extra te onderscheiden. Dat betreft de gemeenten Rotterdam en Den Haag. In totaal onderscheiden we in deze studie zes categorieën stedelijkheidsgraad:

- 5 - Grootstedelijk
- 4 - Zeer sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 2.500 of meer);
- 3 - Sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1.500 tot 2.500);
- 2 - Matig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1.000 tot 1.500);
- 1 - Weinig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 500 tot 1.000);
- 0 - Niet-stedelijk (omgevingsadressendichtheid van minder dan 500).

De categorieën weinig- en niet-stedelijk komen in de MRDH niet voor, zodat er vier groepen gemeenten overblijven, variërend van matig stedelijk tot en met grootstedelijk. In de bijlage geeft tabel B2 de namen van gemeenten per categorie. Opgemerkt wordt dat de vier onderscheiden groepen regio's niet noodzakelijkerwijs ruimtelijk aaneengesloten deelregio's zijn. Het betreft vier groepen met een overeenkomstig patroon van brede welvaart, dat is bepaald door de mate van stedelijkheid.

Figuur 4.1 Het verband tussen mate van stedelijkheid (horizontale as) en tevredenheid over het leven (verticale as).

0 = niet-stedelijk, 1 = weinig stedelijk, 2 = matig stedelijk, 3 = sterk stedelijk, 4 = zeer sterk stedelijk, 5 = grootstedelijk

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

De gemeenten van de MRDH behoren tot de eerste drie categorieën stedelijkheid. Er is één wijziging aangebracht in de toepassing van de typologie. Rotterdam en Den Haag zijn beide afgezonderd van de eerste categorie (zeer sterk stedelijk) en als grootstedelijk apart benoemd.

0 Grootstedelijk

Rotterdam, 's-Gravenhage

1 Zeer sterk stedelijk

Delft, Leidschendam-Voorburg, Rijswijk, Schiedam, Vlaardingen, Zoetermeer

2 Sterk stedelijk

Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel, Maassluis, Nissewaard, Pijnacker-Nootdorp, Ridderkerk

3 Matig stedelijk

Albrandswaard, Lansingerland, Midden-Delfland, Voorne aan Zee, Wassenaar, Westland

In de MRDH zijn geen gemeenten die het CBS als weinig- en niet-stedelijk heeft aangemerkt.

4.2 Verschillen in brede welvaart tussen deelregio's in de MRDH

Een blik van afstand leert dat de mate van stedelijkheid een sturende factor is voor een groot aantal brede welvaartsindicatoren. Tevredenheid met het leven, een belangrijke factor voor brede welvaart, is in de grootstedelijke regio's Rotterdam en Den Haag het laagst (gemiddeld 80,8% van de bevolking) en loopt op naarmate de stedelijkheidsgraad afneemt. In het totaal van matig stedelijke gemeenten is de tevredenheid met het leven het hoogst, namelijk 85,1. Dat is hoger dan het gemiddelde van Nederland (83,4). Dit patroon geldt voor bijna alle indicatoren op het domein Samenleving & Welzijn: de matig stedelijke gemeenten in de MRDH hebben een score die op een hoge brede welvaart duidt, voor Rotterdam en Den Haag geldt het tegendeel. Daarmee kan de conclusie worden getrokken dat de ongunstige positie van de MRDH ten opzichte van Nederland mede is toe te schrijven aan het grote gewicht van Rotterdam en Den Haag in de MRDH, ofwel de hoge mate van stedelijkheid. De matig stedelijke regio's in de MRDH scoren beter dan Nederland.

De resultaten over de woonomgeving en woning suggereren om matig stedelijk te bouwen, waardoor inwoners meer brede welvaart ten deel valt. Matig stedelijke gemeenten hebben relatief meer ruime grondgebonden woningen (laagbouw), meer ruimte in de woonomgeving bieden, meer natuur & groen, een gezondere lucht en een veiliger woonomgeving. Tevens is er een ruimtelijk selectie-effect. Het blijkt dat matig verstedelijkte gemeenten het relatief welvarende deel van de bewoners van de MRDH herbergen. Inwoners met hogere inkomens, en dus een hogere bredere welvaart, trekken naar zulke gemeenten toe. De hogere inkomens raken dan relatief overgeconcentreerd in dit type gemeenten.

Mogelijk spelen ook andere sociaal-geografische patronen een rol, zoals de traditionele sociale structuren in de landelijke gemeenten in matig stedelijke gemeenten. Dit uit zich onder andere in een hogere sociale cohesie en een grotere deelname aan vrijwilligerswerk in de matig stedelijke regio's.

Op economisch domein doet zich een soortgelijk patroon voor. Het mediane besteedbaar inkomen per huishouden loopt op naarmate de stedelijkheidsgraad afneemt. De twee grote steden hebben het laagste mediane inkomen, de matig stedelijke gemeenten het hoogste. In die gemeenten komt het gemiddeld hoger uit dan Nederland. De netto en bruto participatie zijn in de matig stedelijke gemeenten eveneens het hoogst; in Rotterdam en Den Haag zijn deze het laagst. De werkloosheid is eveneens het laagste in de matig stedelijke gemeenten (2,7%), fors lager dan landelijk. In Rotterdam en Den Haag ligt dat op 5%. Dit is toe te schrijven aan structurele werkloosheid, die juist in de grote steden hoog is, en aan werkenden die voor hun woning naar matig verstedelijkte gebieden zijn verhuisd. De gemiddelde schuld en het gemiddelde vermogen zijn in de matig stedelijke gemeenten allebei fors hoger. Opvallend is dat het verschil tussen schuld en vermogen per huishouden in de grote steden zeer groot is: een hoge schuld ten opzichte van het vermogen. In de matig stedelijke gemeenten is dat veel kleiner.

In de matig stedelijke gemeenten is zoals verwacht de kwaliteit van het milieu hoog. Dat is duidelijk zichtbaar aan de emissie van fijnstof en de hoeveelheid natuurgebied, natuur en bos per inwoner. De broeikasemissies in de MRDH zijn hoog. Dit is onder andere toe te schrijven aan het binnenlandse verbruik door de petrochemische industrie in de Rotterdamse havenindustrie (dit is exclusief de bunkering voor de internationale scheepvaart en luchtvaart) en aan het gebruik van fossiel aardgas in de glastuinbouw in West- en Oostland. Qua beleid vraagt dit om transitie, waarbij financiering het belangrijkste knelpunt is. De technologie, zeker voor de glastuinbouw, is namelijk beschikbaar, maar de omvang van de gevraagde investeringen en de financiële risico's op lange termijn zijn te groot ten opzichte van het huidige gebruik van aardgas en de kosten op korte termijn.

Er zijn ook andere mogelijkheden voor de productie van voedsel en bloemen: meer lokale productie in de nabijheid van de verschillende afzetmarkten in het buitenland. De voorwaarde is dan wel dat er duurzame energie wordt gebruikt. Het maakt ook uit voor het transport van producten uit de glastuinbouw naar de afzetmarkten. Vanuit de MRDH is het faciliteren en financieren van de transitie in de glastuinbouw, gevoegd bij een opwaardering van de inzet van arbeid, een van de mogelijke handelingsperspectieven.

De hoeveelheid particuliere zonne-energie per huishouden is ook in de matig stedelijke gemeenten hoger. Dat is toe te schrijven aan meer grondgebonden, particulier woningbezit. Kortom, milieu en natuurkwaliteit zijn, zoals verwacht, in de matig stedelijke gebieden beter.

De conclusies over de qua brede welvaart gunstige positie van matig stedelijke gemeenten ten opzichte van zeer sterk verstedelijkte gemeenten stemt overeen met ander onderzoek (o.a. Atlas voor gemeenten, 2024), waaruit blijkt dat de brede welvaart in gemeenten buiten de grote steden hoger is.

Hoewel de basis van de groei van welvaart is gelegen in de voordelen die grootstedelijke regio's bieden, samengevat als agglomeratievoordelen (of algemener urbanisatievoordelen), kan geconstateerd worden dat de brede welvaart daar lager is.

Tabel 4.1 Brede welvaart op het domein Samenleving & Welzijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar deelregio en Nederland, 2022

Werkelijke waarden: als % van de bevolking, jaar, kilometer, per 100 of per 1000 inwoners

n.b. = niet beschikbaar

		Grootstedelijk	Zeer sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	MRDH	Nederland
Subjectief welzijn							
Tevredenheid met het leven	%	80,8	82,5	83,5	85,1	82,0	83,4
Tevredenheid met vrije tijd	%	70,6	72,1	73,5	74,8	71,7	74,3
Gezondheid							
Overgewicht	%	49,2	48,8	55,3	49,8	50,1	50,3
Ervaren gezondheid	%	64,2	68,8	68,6	73,0	67,0	70,0
Levensverwachting bevolking	<i>Jaar</i>	80,2	81,7	82,6	83,2	81,3	81,4
Personen met langdurige ziekte(n)	%	34,1	33,6	34,5	31,5	33,7	33,0
Wonen							
Tevreden met woonomgeving	%	73,9	81,5	n.b.	84,9	75,8	83,8
Tevreden met woning	%	75,1	78,1	n.b.	86,6	76,2	85,6
Afstand tot sportterrein	<i>km</i>	0,8	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0
Afstand tot basisschool	<i>km</i>	0,5	0,6	0,7	0,8	0,6	0,7
Afstand tot horeca	<i>km</i>	0,8	1,0	1,5	1,7	1,1	1,4
Samenleving							
Contact met familie etc.	%	70,7	71,6	71,2	73,3	71,2	71,6
Vertrouwen in instituties	%	63,0	61,5	58,9	60,3	61,8	61,3
Vertrouwen in anderen	%	61,3	62,7	57,9	68,5	61,7	66,0
Vrijwilligerswerk	%	33,5	36,2	35,8	45,5	35,5	41,2
Sociale cohesie	<i>Score</i>	5,7	6,0	n.b.	6,7	5,8	6,4
Veiligheid							
Vaak onveilig voelen in de buurt	%	4,7	3,1	1,8	0,9	4,0	2,0
Aantal ondervonden delicten	<i>Per 100</i>	57,9	38,9	42,6	26,9	50,6	33,3
Geregistreerde misdrijven	<i>Per 1000</i>	75,0	52,0	37,1	36,3	59,2	46,0

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Tabel 4.2 Brede welvaart op het domein Samenleving & Welzijn in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar deelregio en Nederland, 2022

Score ten opzichte van Nederland, Nederland = 1

	Grootstedelijk	Zeer sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	MRDH
Subjectief welzijn					
Tevredenheid met het leven	0,97	0,99	1,00	1,02	0,98
Tevredenheid met vrije tijd	0,95	0,97	0,99	1,01	0,97
Gezondheid					
Overgewicht	1,02	1,03	0,91	1,01	1,00
Ervaren gezondheid	0,92	0,98	0,98	1,04	0,96
Levensverwachting bevolking	0,99	1,00	1,01	1,02	1,00
Personen met langdurige ziekte(n)	0,97	0,98	0,96	1,05	0,98
Wonen					
Tevreden met woonomgeving	0,88	0,97		1,01	0,90
Tevreden met woning	0,88	0,91		1,01	0,89
Afstand tot sportterrein	1,25	1,00	1,00	1,00	1,11
Afstand tot basisschool	1,40	1,17	1,00	0,88	1,17
Afstand tot horeca	1,75	1,40	0,93	0,82	1,27
Samenleving					
Contact met familie etc.	0,99	1,00	0,99	1,02	0,99
Vertrouwen in instituties	1,03	1,00	0,96	0,98	1,01
Vertrouwen in anderen	0,93	0,95	0,88	1,04	0,93
Vrijwilligerswerk	0,81	0,88	0,87	1,10	0,86
Sociale cohesie	0,89	0,94		1,05	0,91
Veiligheid					
Vaak onveilig voelen in de buurt	0,43	0,65	1,11	2,22	0,50
Aantal ondervonden delicten	0,58	0,86	0,78	1,24	0,66
Geregistreerde misdrijven	0,61	0,88	1,24	1,27	0,78

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Tabel 4.3 Brede welvaart op het economisch domein in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar deelregio en Nederland, 2022

Werkelijke waarden: als % van de bevolking, jaar, kilometer, per 100 of per 1000 inwoners

		Grootstedelijk	Zeerk sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	MRDH	Nederland
Materiële welvaart							
Mediaan besteedbaar inkomen	<i>euro</i>	26.266	28.842	31.546	34.052	28.485	29.800
Bruto binnenlands product	<i>euro</i>	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	4,3
Arbeid en vrije tijd							
Netto arbeidsparticipatie	<i>%</i>	67,8	70,1	72,2	75,5	69,9	72,2
Bruto arbeidsparticipatie	<i>%</i>	71,4	73,0	74,8	77,2	73,0	74,8
Hoogopgeleide bevolking	<i>%</i>	0,3	0,3	0,3	0,3	32,8	36,6
Werkloosheid	<i>%</i>	5,0	4,1	3,4	2,7	4,3	3,5
Vacaturegraad	<i>per 1000</i>	52,9	52,9	52,9	52,9	52,9	51,7
Afstand tot openbaar vervoer	<i>km</i>	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4
Economisch kapitaal							
Gemiddelde schuld huishoudens	<i>euro</i>	89.494	97.617	119.141	172.432	105.127	115.900
Mediaan vermogen huishoudens	<i>euro</i>	15.673	54.056	102.296	182.200	55.786	87.300

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Tabel 4.4 Brede welvaart op het domein milieu in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag naar deelregio en Nederland, 2022

Werkelijke waarden: als % van de bevolking, jaar, kilometer, per 100 of per 1000 inwoners

		Grootstedelijk	Zeerk sterk stedelijk	Sterk stedelijk	Matig stedelijk	MRDH	Nederland
Milieu							
Natuurgebied per inwoner	<i>ha per 1000 inw.</i>	1,5	2,2	4,0	18,8	4,5	29,0
Emissies van fijnstof	<i>kilo per km2</i>	5.846	2.208	1.941	927	2.764	1.000
Afstand openbaar groen	<i>Km</i>	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5
Natuur- en bosgebied	<i>% opp.</i>	12,4	9,7	12,1	31,5	18,9	29,8
Broeikasgasemissies	<i>ton CO2 eq. inw.</i>	25,5	3,1	3,8	11,8	15,6	9,7
Kwaliteit binnenwateren	<i>score 1-4</i>	3,1	3,5	3,6	3,6	3,3	-
Kwaliteit kustwateren	<i>score 1-4</i>	3,5	-	-	4,0	3,6	-
Natuurlijk kapitaal							
Particuliere zonne-energie	<i>Watt per woning</i>	234	499	804	1.075	474	950
Bebouwd terrein	<i>% opp.</i>	56,2	44,8	29,9	16,1	34,8	11,0
Fosfaatuitscheiding*	<i>kilo per ha</i>	-	-	-	-	-	-
Groen-blauwe ruimte	<i>% opp.</i>	128,2	116,9	199,5	530,3	190,2	574,5
Stikstofuitscheiding*	<i>kilo per ha</i>	-	-	-	-	-	-

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

5 Arbeid en fysiek kapitaal

5.1 Participatie naar geslacht

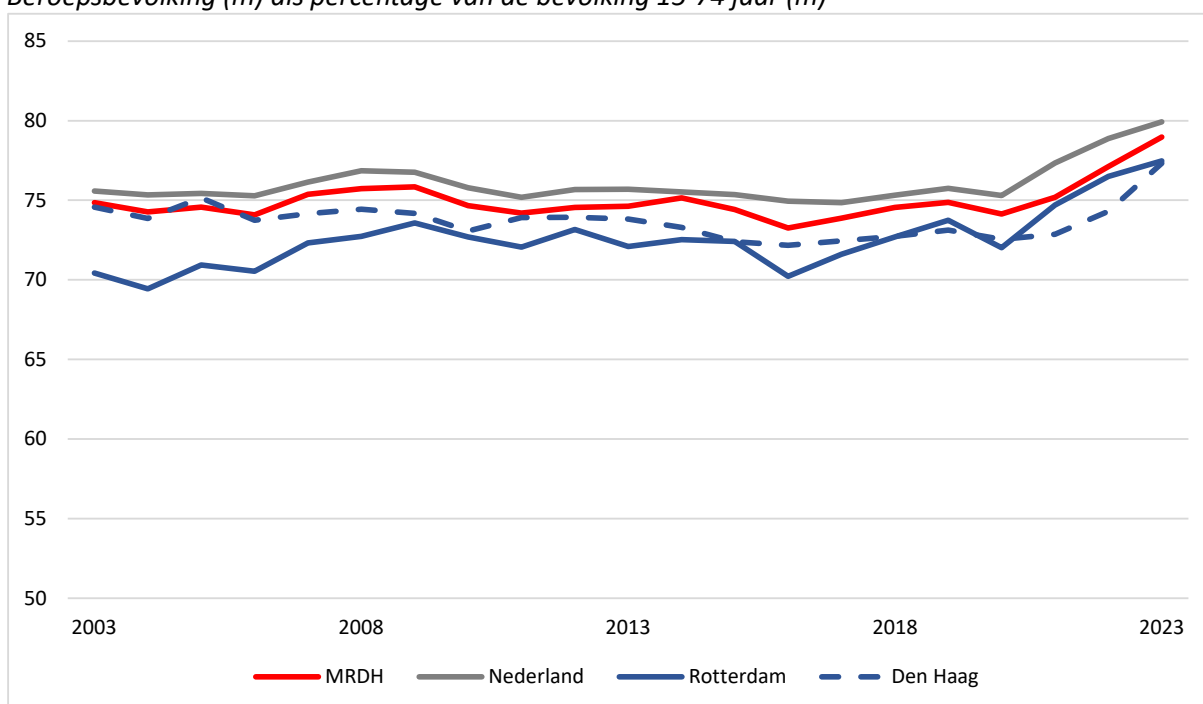
Voor de Groeiagenda die tijdens 'corona' is opgesteld is onderzocht wat de factoren zijn die de ontwikkeling van het brp verklaren (Van Oort et al. 2021). Het bleek dat 'human capital' daar een belangrijke factor in is. De analyse liet zien dat van elke procent groei van het brp 0,36% toe te schrijven was aan human capital. Deze conclusie is in principe nog altijd geldig. Het is een wetmatigheid: uitgaven aan goed onderwijs betalen zich op termijn terug vanwege een beter opgeleide beroepsbevolking en meer dan dat. Voor deze monitor Brede Welvaart in de MRDH herhalen we deze exercitie niet – we zouden ongeveer dezelfde uitkomsten verkrijgen – maar brengen we twee bouwstenen in de berekening van het 'human capital' als voorraad van menselijk kapitaal in beeld. Dat betreft de participatiegraad naar geslacht, opleiding en type gebied (regio, gemeente). Dan vinden we aanwijzingen waar de ruimte op de arbeidsmarkt ligt.

In de voorgaande paragraaf bleek dat de arbeidsmarkt in de MRDH relatief krap is; De vacaturegraad is hoger dan in Nederland, bij een lager niveau van arbeidsparticipatie. Tevens is geconstateerd dat participatie bijdraagt aan brede welvaart in het domein Samenleving & Welzijn. Een hogere participatie is hoe dan ook nastrevenswaardig. De vraag is bij wie en waar de ruimte aanwezig is. Uit onderzoek is bekend dat bij de verdeling naar geslacht, vrouwen minder participeren dan mannen, en dat basis opgeleiden minder participeren dan hoger en middelbare opgeleiden. Tegelijk is bekend dat juist in de grote steden de participatie doorgaans lager is, met name bij basis opgeleiden. Omdat de participatie een belangrijke factor is die in principe tot het economisch domein behoort, heeft participatie een duidelijke link met het domein Samenleving & Welzijn: volledige werkgelegenheid is juist een doelstelling in het macro-economisch beleid vanwege de waarde voor zowel het productieproces als voor mens en maatschappij, voor het economisch en voor het domein Samenleving & Welzijn. Werkloosheid en non-participatie is veelal verlies van menselijke vaardigheden, ontplooiing en gaat ten koste van de 'common good'. Daarom schenken we er aandacht aan in deze monitor Brede Welvaart.

Participatiegraad mannen (figuur 5.1)

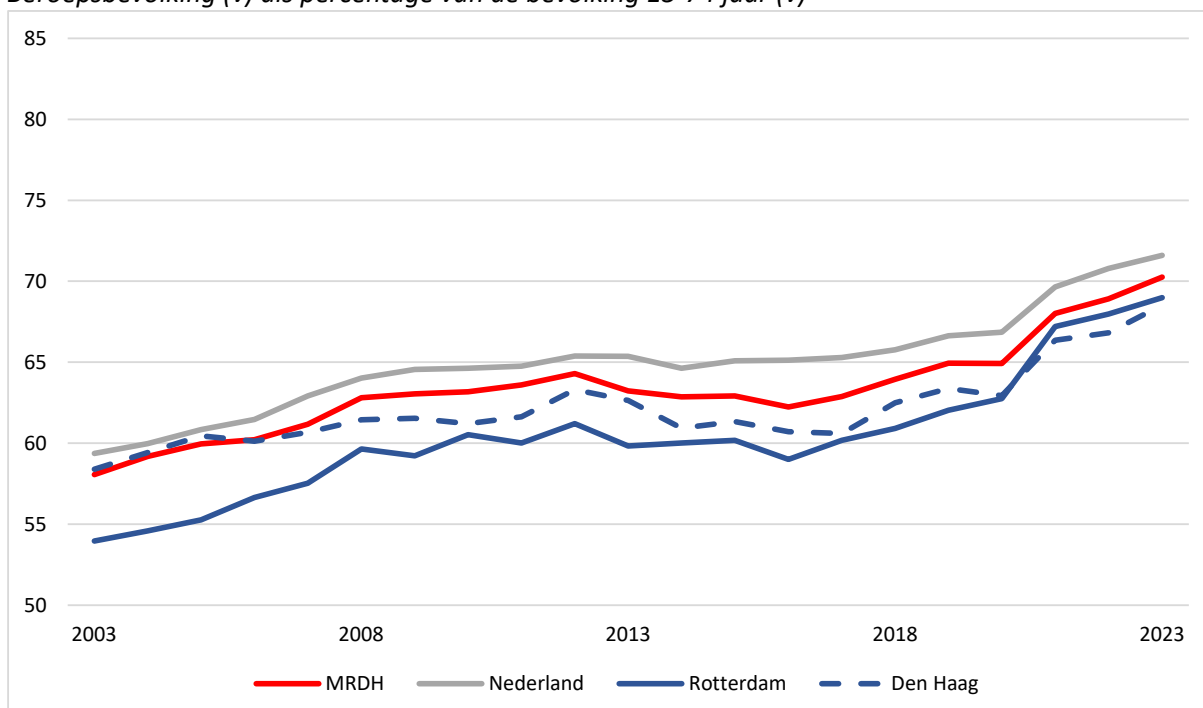
Het blijkt dat de participatie van mannen over de tijd stabiel is. Tijdens corona stijgt deze. In de gehele MRDH ligt de participatie onder het landelijke niveau. Dit ontstaat door juist de lagere participatie in de twee grote steden in de MRDH, met name in Rotterdam. Opvallend is dat de participatiegraad van Rotterdam aanvankelijk (2003-2009) relatief laag is, en daarna (vanaf 2016) dichtbij het niveau van de MRDH komt. In de loop van de tijd wordt het verschil tussen Rotterdam en Nederland kleiner. Het verschil in participatie tussen Den Haag en Nederland heeft de neiging groter te worden.

Figuur 5.1 Participatiegraad mannen, MRDH, Nederland, Rotterdam en Den Haag, 2003-2013
Beroepsbevolking (m) als percentage van de bevolking 15-74 jaar (m)

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 5.2 Participatiegraad vrouwen, MRDH, Nederland, Rotterdam en Den Haag, 2003-2013
Beroepsbevolking (v) als percentage van de bevolking 15-74 jaar (v)

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Participatiegraad vrouwen (figuur 4.2)

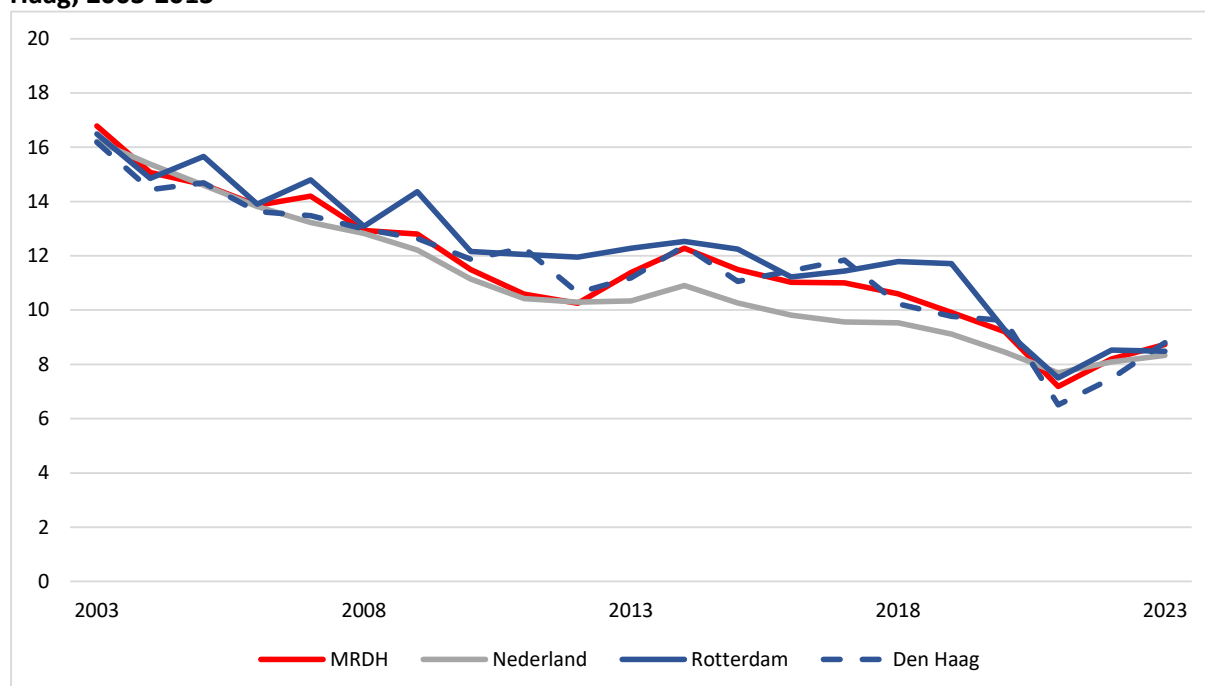
De participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt neemt nationaal snel toe tussen 2003 en 2023. De MRDH maakt deze ontwikkeling ook door. Opvallend is dat juist ook in Rotterdam de participatie onder vrouwen extra snel stijgt, waarbij het verschil met Nederland voortdurend kleiner wordt. Evenals bij de participatie van mannen wordt verschil in participatie van vrouwen tussen Den Haag en Nederland eerder groter.

Vershil participatie mannen en vrouwen (employment gender gap) (figuur 4.3)

Voor het human capital is het verschil tussen de participatiegraad tussen mannen en vrouwen een belangrijke indicator én bouwsteen. Dit wordt de 'employment gender gap' genoemd. Het is een indicator voor de mate van sociaal-economische gelijkheid en emancipatie die zowel een puur economische (arbeidsmarkt, inkomen) als sociale dimensie (emancipatie, integratie) heeft. Er is ook een gecombineerde dimensie: als vrouwen een betaalde baan nemen (werken voor het huishouden met kinderen is een onbetaalde baan), wordt de maatschappelijke taakverdeling anders. Het arbeidsaanbod wordt vergroot, maar de vraag ook in de vorm van hulp in het huishouden en allerlei vormen van uitbesteding van huishoudelijke taken. Dan gaat om hoveniers, wasserettes, restaurants etc. Deze maatschappelijke verdeling van taken is een belangrijk kenmerk van agglomeratievoordeel in grootstedelijke regio's. Hierbij gaat het men name om de dienstensector.

Het wordt duidelijk dat deze in de MRDH aanvankelijk trager zakt dan in Nederland, maar tijdens corona verdwijnt dit verschil in gender gap tussen de MRDH, Rotterdam, Den Haag en Nederland. De krapte op de arbeidsmarkt leidt er ook in de MRDH toe dat de participatie onder vrouwen versneld toeneemt, zodat de employment gender gap op 8% komt. Dat betekent dat in 2023 de participatiegraad van mannen 8% hoger lag dan van vrouwen. In 2003 was dat nog 16%. De employment gender gap is in 20 jaar tijd gehalveerd.

Figuur 5.3 Vershil participatiegraad mannen en vrouwen, MRDH, Nederland, Rotterdam en Den Haag, 2003-2013

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Tevens lijkt dit niet verder te dalen; wellicht ontstaat er balans tussen motieven uit het economisch en het domein Samenleving & Welzijn om al dan niet te werken. Dan gaat het om de taakverdeling in het huishouden. De plotse daling tijdens de coronajaren is mogelijk ingegeven door de noodzaak om te gaan werken om het huishoudinkomen aan te vullen. De trendmatige daling van de employment gender gap is tijdens de coronajaren met circa 1-2% eenmalig verlaagd.

5.2 Participatie naar opleiding

Een deel van het verschil in participatiegraad tussen de MRDH en Nederland is toe te schrijven aan de lager participatie van basis- en mbo geschoolden (figuur 4.4). Deze ligt in de MRDH, en dan met name in beide grote steden, aanmerkelijk lager dan Nederland. Bij mbo opgeleiden is een soortgelijk verschil zichtbaar, maar dan minder uitgesproken. Bij hbo/wo opgeleiden zijn er minimale verschillen, die we als niet-significant beoordelen. Het verschil in participatie tussen de MRDH en Nederland ontstaat bij basis geschoolden in beide grote steden in de MRDH.

De ontwikkeling over de tijd laat zien dat de participatie naar opleidingsniveau constant is, maar tijdens de coronaperiode toeneemt (figuur 5.5). Deze toename treedt op alle opleidingsniveaus op, en is bij mbo als basis opgeleiden even sterk; daar blijkt ruimte op de arbeidsmarkt te zijn. De drijfveer om te gaan werken – de vacatures bestonden al – is vermoedelijk ontstaan door inkomensverlies ten gevolge van lockdowns, waardoor mensen zich weer gingen melden op de arbeidsmarkt. Hbo/wo opgeleiden zijn al maximaal bezet (en hebben de vaste banen, die bovendien goed vanuit huis gedaan kunnen worden). Het zijn juist de mbo en basis opgeleiden die zich vanuit de niet-participerende bevolking 15-74 jaar meldden op arbeidsmarkt.

We benadrukken dat uit nationale cijfers blijkt dat naast de hbo/wo opgeleiden ook personen met een specifieke MBO-4 opleiding maximaal op de arbeidsmarkt participeren. Hoewel het percentage hbo/wo opgeleiden hoger zou moeten/kunnen liggen in de MRDH, hangt de participatie uiteindelijk van de kwaliteit van vaardigheden en skills van de gehele beroepsbevolking (dus hbo/wo, mbo en basis opgeleiden) af. Het is bijvoorbeeld bekend dat in Utrecht ook relatief veel hbo/wo opgeleiden zijn, maar dat vertaalt zich dat niet in extra groei van de regionale economie. Het is ook bekend dat de regio Eindhoven een verdeling naar opleidingsniveau heeft die lijkt op die van geheel Nederland, maar wel een relatief hoge groei van het brp heeft. Dat ontstaat in een internationaal zeer concurrerend, intern hecht samenwerkend, verbonden en succesvol technologiecluster met een hoge mate van positieve externe effecten ('spill-over'). Het kenmerk daarvan is dat juist alle opleidingsniveaus daaraan meedoen.

De grote kraptes op de arbeidsmarkten doen zich, op basis van landelijke cijfers, vooral bij het MBO-4 niveau voor. Focus op deze categorie is van primair belang. In regionale cijfers valt de categorie MBO-4 namelijk niet op. Focus op alleen hbo/wo opgeleiden is niet toereikend; de werkelijkheid van grootstedelijke regio's is daar te complex voor.

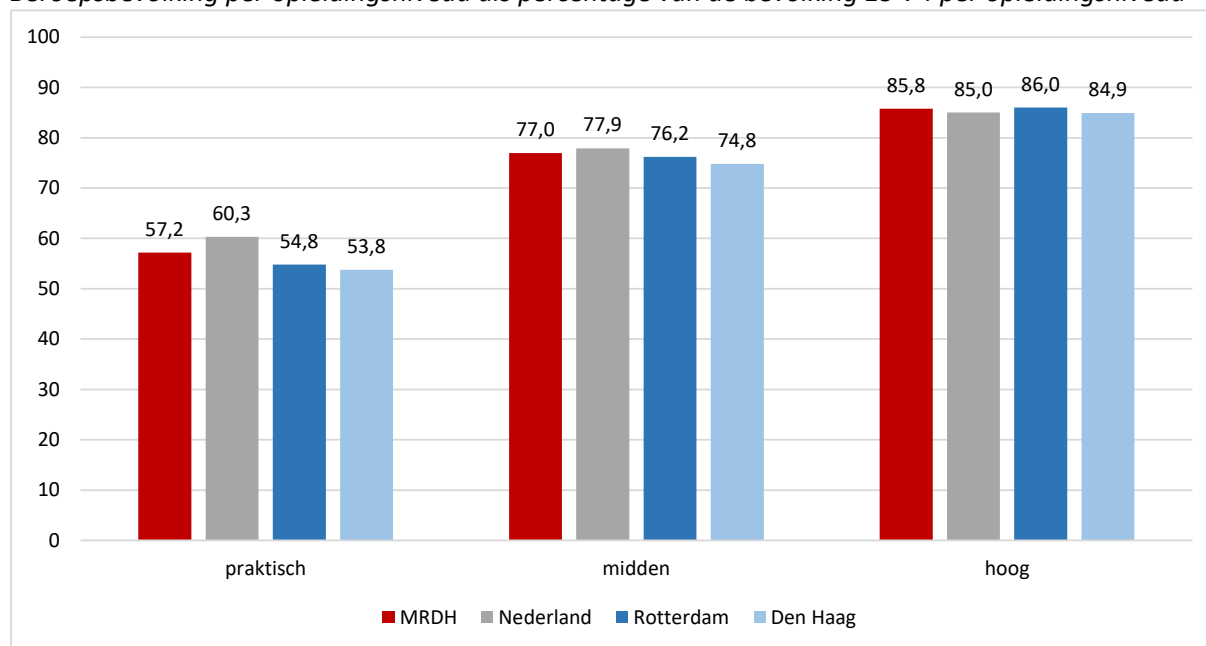
De werkloosheid is momenteel uiterst laag; onder hoger opleiden is deze 2,2%, 3,1% onder mbo opgeleiden en 3,8% onder basis opgeleiden (figuur 4.6). In Rotterdam en Den Haag is de werkloosheid onder basis opgeleiden hoger: respectievelijk 4,8% en 4,2%. Deze hogere werkloosheid wordt veroorzaakt door structurele werkloosheid die grote steden eigen is. Mensen willen wel werk, maar de arbeidsmarkt neemt hen niet op. De mate van flexibiliteit (figuur 4.8) op de arbeidsmarkt laat zich aflezen aan het verschil tussen de hoogste en laagste werkloosheid over de periode 2003-2023. Deze is het laagst bij hbo/wo opgeleiden. Vooral mbo geschoolden vormen een flexibel

reservoir op de arbeidsmarkt. Bij basis opgeleiden in Rotterdam is het verschil het grootst; de onzekerheid ten gevolge van conjunctuurschommelingen over hun positie op de arbeidsmarkt is het grootst.

De conclusie is dat het verschil in participatiegraad tussen de MRDH en Nederland ontstaat bij basis en mbo geschoolden, in het bijzonder in beide grote steden. Basis opgeleiden in Rotterdam ondervinden relatief meer onzekerheid over hun arbeidsmarktpositie als gevolg van conjuncturele schommelingen. De ruimte voor verbetering van de participatie kan gevonden bij basis geschoolden in beide grote steden en in enige mate bij mbo geschoolden.

Figuur 5.4 Participatiegraad naar opleidingsniveau, MRDH, basis opgeleid Rotterdam en Den Haag, 2023

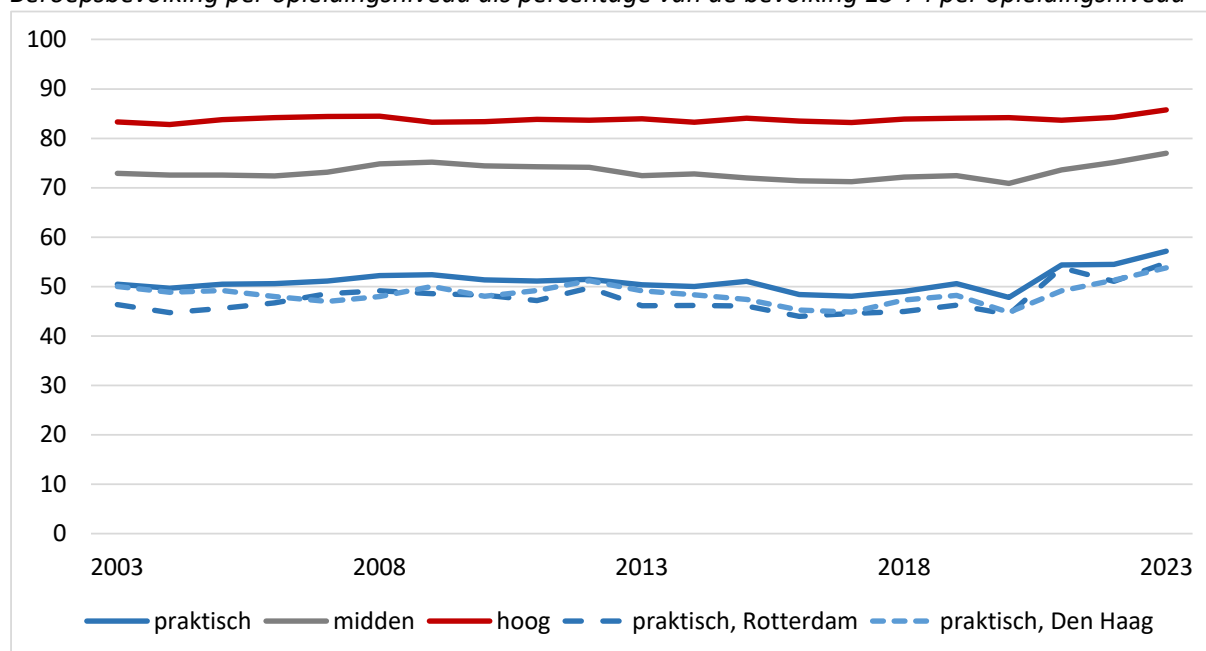
Beroepsbevolking per opleidingsniveau als percentage van de bevolking 15-74 per opleidingsniveau

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 5.5 Participatiegraad naar opleidingsniveau, MRDH, basis opgeleid Rotterdam en Den Haag, 2003-2023

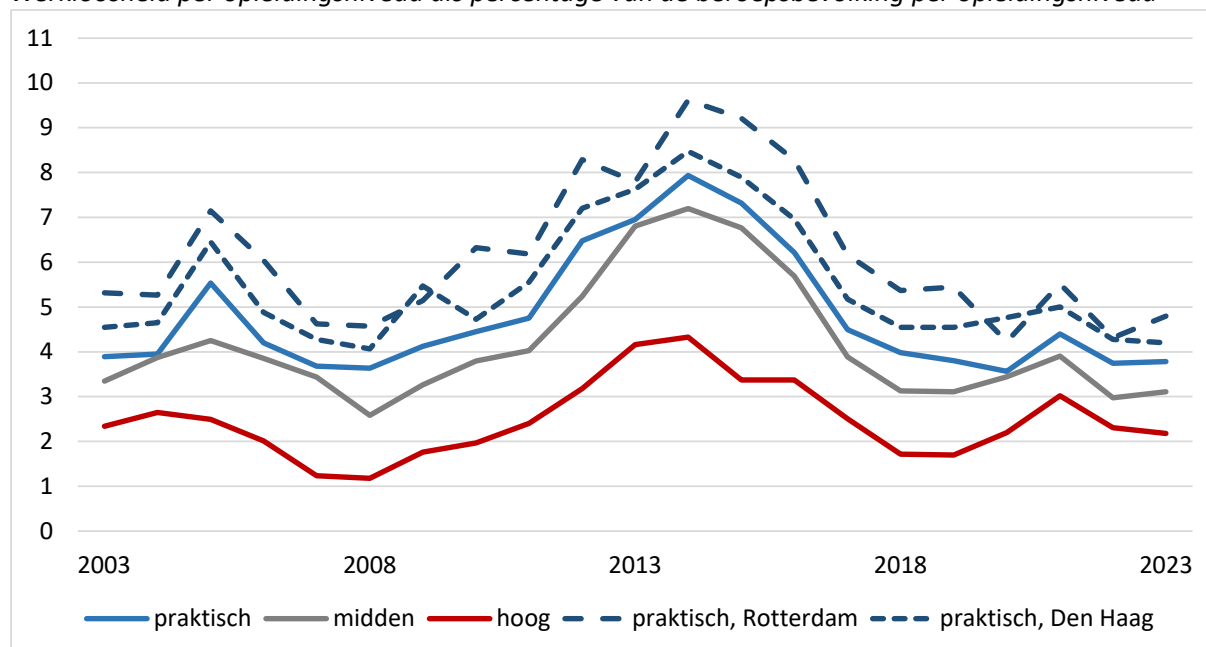
Beroepsbevolking per opleidingsniveau als percentage van de bevolking 15-74 per opleidingsniveau

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

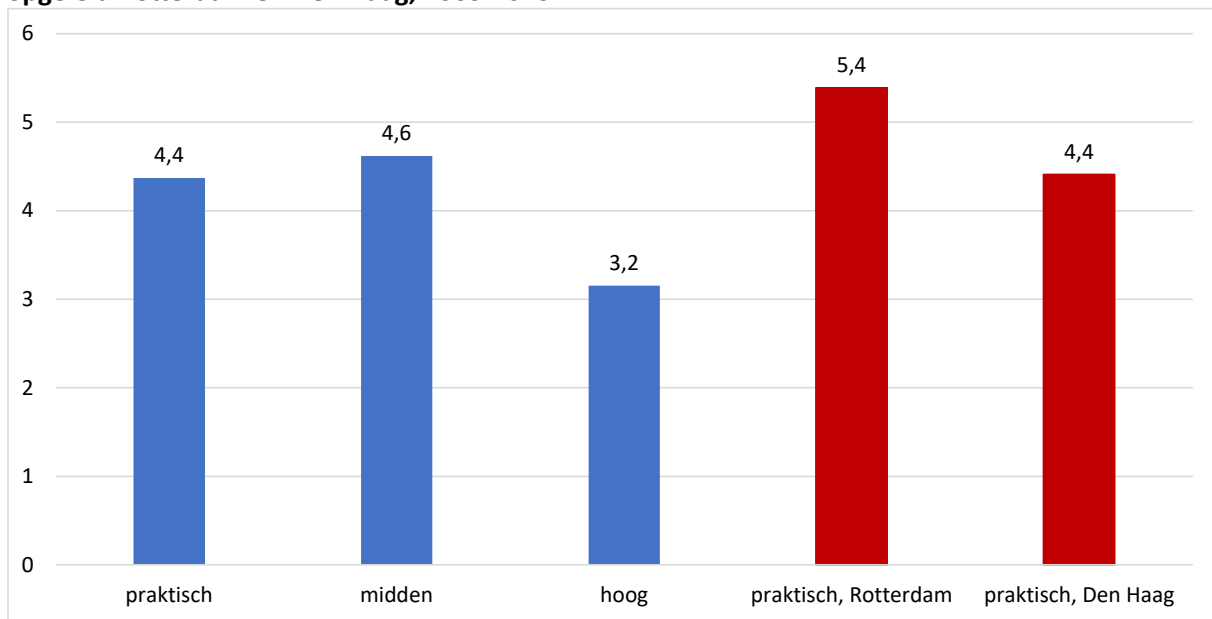
Figuur 5.6 Werkloosheid naar opleidingsniveau, MRDH, basis opgeleid Rotterdam en Den Haag, 2003-2023

Werkloosheid per opleidingsniveau als percentage van de beroepsbevolking per opleidingsniveau

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 5.7 Verskil tussen laagste en hoogste werkloosheid naar opleidingsniveau, MRDH, basis opgeleid Rotterdam en Den Haag, 2003-2023

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

5.3 Investerings in fysiek kapitaal en R&D

NB data alleen beschikbaar voor de provincie Zuid-Holland

Fysiek kapitaal

De ontwikkeling van het brp wordt onder meer verklaard door factoren zoals het geopolitieke klimaat, het vestigings- en investeringsklimaat, arbeid, human capital, ondernemersklimaat, onderwijs, infrastructuur, enz. In deze paragraaf wordt de ontwikkeling van investeringen naar type activa beschouwd. De achtergrond hiervan is dat voor de Groeiagenda (Van Oort et al 2021) een productiefunctie is onderzocht hoe investeringen in de fysieke kapitaalgoederenvoorraad naar type, R&D en human capital in Zuid-Holland zich verhouden tot Nederland. Dit is in de genoemde studie benut om de bijdrage aan het brp te bepalen. Belangrijke conclusies waren dat er spill-over is van Zuid-Holland naar andere regio's in Nederland. Dit hoort bij het onderdeel 'effecten elders' van brede welvaart. De andere belangrijke conclusie is dat 'human capital' een aanzienlijke bijdrage aan de groei van het brp levert.

De kapitaalgoederenvoorraad is het totaal aan in gebruik zijnde goederen waarmee andere goederen en diensten worden voortgebracht. Ze zijn het resultaat van investeringen in het verleden, tot en met het heden. De som van het bedrag van deze investeringen, gecorrigeerd voor afschrijvingen en inflatie, is de kapitaalgoederenvoorraad. Deze worden onderscheiden naar eigenaar en type. In dit hoofdstuk gaat het om het onderscheid naar type:

- woningen
- bedrijfsgebouwen
- grond-weg- en waterbouw
- vervoermiddelen

- machines en installaties
- computerprogr. en databanken
- onderzoek en ontwikkeling

In deze paragraaf wordt alleen gezien hoe de kapitaalgoederenvoorraad zich ontwikkelt; de analyse van het effect op het brp, een schatting van een regionale productiefunctie, is niet herhaald. We verwachten niet dat de resultaten significant afwijken. We gaan uit van het idee dat het effect er is, dat wil zeggen dat investeringen in kapitaalgoederen het toekomstige brp bepalen. Overigens is dat naast andere factoren (zie o.a. Van Oort et al 2021). Het gaat uiteindelijk om de ontwikkeling van de kapitaalgoederenvoorraad naar type, met een bijzonder oog voor investeringen in onderzoek & ontwikkeling (Research & Development).

De investeringen in kapitaalgoederen ontwikkelen zich in Zuid-Holland relatief gunstig ten opzichte van Nederland (figuur 5.5). In 1995 lag het niveau van investeringen in Zuid-Holland nog onder dat van Nederland. Uitgedrukt als percentage van het bbp was dat van Zuid-Holland 20,2% van het brp; een procent lager dan Nederland (21,2%). In de loop van de tijd zijn de investeringen in Zuid-Holland relatief toegenomen tot boven het niveau van Nederland. Dat hogere niveau is zichtbaar vanaf 2008, en wordt groter in recenter jaren. De extra toename kan worden toegeschreven aan extra investeringen in woningen (tabel 5.1 over Nederland en tabel 5.2 over Zuid-Holland, rechterkolommen). Het accent op wonen in grootstedelijke regio's dat zich in de loop van de tijd ontwikkelde is ook in Zuid-Holland zichtbaar. Tevens is er een hoger tempo van investeringen in R&D, machines & installaties en grond, weg- en waterbouw. Bij het laatste gaat het om voorzieningen in de openbare ruimte, behorende bij woningbouw en stadsrenovatie. In andere typen kapitaalgoederen wordt in Zuid-Holland echter relatief minder geïnvesteerd: bedrijfsgebouwen (krimp in Zuid-Holland), vervoermiddelen en computerprogrammatuur & databanken.

Investeringen in Research & Development

De investeringen in R&D zijn een belangrijke graadmeter de bijdrage van nieuwe technologie en innovatie (nieuwe productieprocessen, producten en diensten) aan het bbp. In het algemeen is deze in Nederland in vergelijking met andere landen in de EU te laag (de norm is 3% van het bbp). Een probleem bij deze indicator, waarbij de bestedingen in R&D zijn uitgedrukt als percentage van het bbp, is dat deze alleen beschikbaar is voor geheel Nederland. Op de schaal van regio's is deze wel beschikbaar, maar wijkt de definitie van R&D af. Op regionaal niveau geeft het CBS alleen de investeringen in R&D, die lager zijn dan de totale uitgaven (bestedingen) aan R&D. De uitgaven aan R&D bestaan uit productieve investeringen en niet-productieve uitgaven (het consumptieve deel ervan). In figuur 5.6 is de R&D-quote voor heel Nederland van beide definities gegeven.

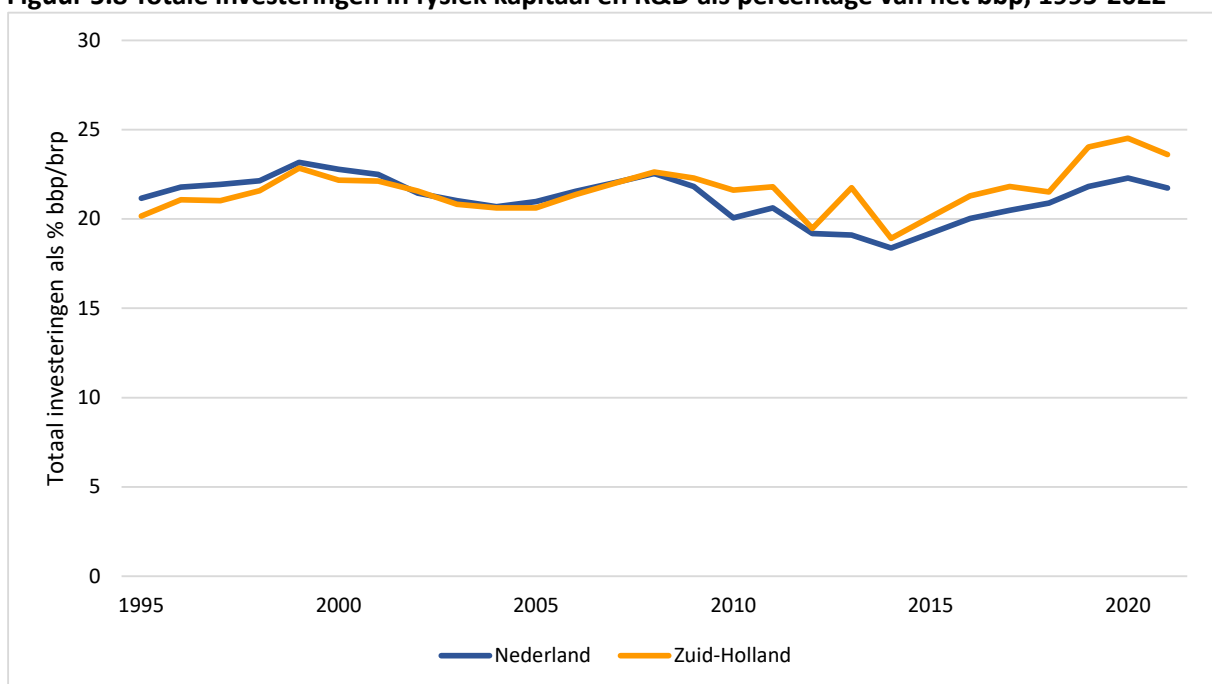
De officiële maatstaf van de R&D-quote voor Nederland is bekend voor de periode 2013-2022, waarbij wordt gelet op de waarde in 2019: 2,18. De waarde ligt hoger in 2020 en daarna. Dit is echter een teller/noemer effect door de krimp van het bbp; als de uitgaven gelijk blijven, stijgt de verhouding. Indien de groei van het bbp in de nasleep van de 'corona-schok' herstelt, verdwijnt dit. Het verschil met de indicator investeringen in R&D als percentage van het bbp beweegt zich tussen 2013-2022 in de bandbreedte 0,50 - 0,60.

Met deze beschikbare indicatoren ontstaat het beeld dat de investeringen in R&D in Zuid-Holland zich relatief gunstig bewegen ten opzichte van Nederland; namelijk van enigszins lager dan Nederland, naar een relatief gunstiger cijfer. Hoewel dit op zich gunstig is, dient benadrukt te worden dat het in absolute zin niet toereikend is. Internationaal is een R&D quote van 3% (afgaand op bestedingen) de

norm, zodat de investeringen in R&D in Zuid-Holland een vol procent hoger zouden moeten liggen. Met inbegrip van het definitieverschil bestedingen/investeringen van 0,5 – 0,6 procent komt dan een R&D quote van 3% in beeld.

Het geheel overziend is de conclusie dat de investeringen in Zuid-Holland weliswaar aantrekken, maar dat dit hoofdzakelijk ontstaat door extra investeringen in woningen als aparte categorie van investeringen (woningen leveren woondiensten in de toekomst, voor huurders die er een bedrag voor betalen en voor kopers die deze diensten zelf consumeren). Dat is onderdeel van de toegenomen aantrekkelijkheid van grote steden, ook in de MRDH. Op de andere posten, die juist de het bbp zelf beïnvloeden (private investeringen) is het beeld wisselend. Dit leidt tot de conclusie dat er meer aandacht zou moeten te zijn voor private investeringen, die immers een positief welvaartseffect hebben. De relatieve verbetering van R&D is echter gunstig, maar dient verder toe te nemen.

Figuur 5.8 Totale investeringen in fysiek kapitaal en R&D als percentage van het bbp, 1995-2022

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Tabel 5.1 Ontwikkeling kapitaalgoederenvoorraad Nederland naar type, Nederland, 1995-2022

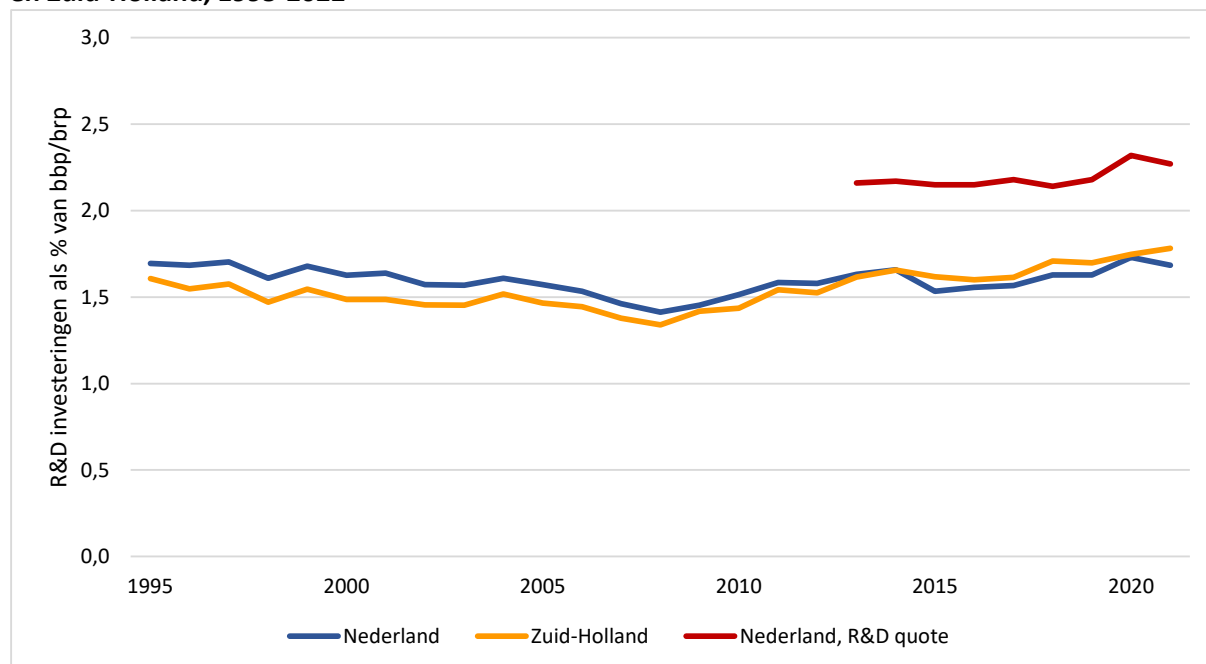
	Nederland			
			1995-'22	2015-'22
	<i>mld euro</i>	<i>Aandeel</i>	%	%
Woningen	1.080	47	1,5	-0,1
Bedrijfsgebouwen	423	18	0,9	0,2
Grond-weg- en waterbouw	402	17	1,3	0,4
Vervoermiddelen	79	3	1,8	2,4
Machines en installaties	183	8	0,9	0,0
Computerprogr. en databanken	78	3	6,3	5,8
Onderzoek en ontwikkeling	67	3	0,4	0,0
Totaal	2.311	100	1,3	0,3

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Tabel 5.2 Ontwikkeling kapitaalgoederenvoorraad Nederland naar type, Nederland, 1995-2022

	Zuid-Holland			
			1995-'22	2015-'22
	<i>mld euro</i>	<i>Aandeel</i>	%	%
Woningen	236	46	1,8	0,6
Bedrijfsgebouwen	96	19	0,4	-0,6
Grond-weg- en waterbouw	97	19	1,8	0,7
Vervoermiddelen	15	3	0,7	0,8
Machines en installaties	43	8	0,8	0,4
Computerprogr. en databanken	16	3	6,0	4,9
Onderzoek en ontwikkeling	14	3	0,5	0,3
Totaal	518	100	1,4	0,5

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

Figuur 5.9 Investerings in Onderzoek en Ontwikkeling als percentage van het bbp/brp, Nederland en Zuid-Holland, 1995-2022

Bron: CBS, bewerking NEO Observatory

6 Conclusies

De belangrijkste conclusies zijn:

- op de domeinen Samenleving & Welzijn, Economie en Milieu heeft de MRDH een achterstand ten opzichte van Nederland.
- Hoewel de vergelijking van de MRDH met de MRA/VRA laat zien dat de economie van MRA zich sneller ontwikkelt en in de MRA een gemiddeld hogere financiële welstand bestaat, zijn er ook overeenkomsten. Dat betreft de achterstand op de domeinen Samenleving & Welzijn en Milieu in beide grootstedelijke regio's ten opzichte van Nederland. De achterstand is voor de MRDH groter dan voor de MRA/VRA.
- De uitkomsten laten zien dat de grote stedenproblematiek nog altijd actueel is. Dit onderzoek naar Brede Welvaart in MRDH zet dit helder op het netvlies neer. Dezelfde vraagstukken op de domeinen Samenleving & Welzijn en Milieu doen zich in beide grootstedelijke regio's voor. Verwante vraagstukken doen zich ook in de voormalige groeikernen ('new towns') voor, ook in MRDH⁶.
- Een eerste analyse laat zien dat de mate van stedelijkheid (van niet-stedelijk tot en met grootstedelijk) van gemeenten een verklaring biedt voor de qua Brede Welvaart gevonden patronen in de MRDH. Dit vraagt om nadere kwantitatieve analyse op alle indicatoren om primaire factoren te vinden en de samenhang en afruil tussen de domeinen in beeld te brengen.
- Het is gebleken dat de indicatoren van Brede Welvaart onevenwichtig zijn samengesteld. Nadelen van economische activiteiten, mobiliteit en ruimtelijke concentratie van huishoudens en bedrijven etc. komen in beeld, terwijl de voordelen van wonen en werken in grootstedelijke regio's zijn onderbelicht. De voordelen van grote steden komen met het begrip Brede Welvaart te weinig in beeld.
- Juist het beleid in de Strategische Agenda van de MRDH is gericht op het creëren van zulke agglomeratievoordelen. Qua handelingsperspectief bevelen we aan om dat door te zetten, en dat aan te vullen met beleid om de nadelen van grootstedelijkheid te ondervangen. In een afzonderlijk document wordt dat handelingsperspectief nader uitgewerkt.

Per onderwerp worden de hoofdconclusies uitgewerkt en van verklaringen voorzien.

6.1 Brede welvaart in de MRDH in het hier en nu: 2022

Samenleving & Welzijn

Het algemene beeld is dat op het domein Samenleving & Welzijn de MRDH een achterstand heeft op gemiddeld Nederland. Op het domein Samenleving & Welzijn doen de grootste verschillen tussen de MRDH en Nederland zich voor bij tevredenheid woonomgeving (-8 procentpunt) en tevredenheid met de woning (-9,4 procentpunt). Er zijn in de MRDH 17,3 (50,6 in totaal) meer ondervonden delicten per 100 inwoners dan in Nederland. Voor geregistreerde misdrijven per 1000 inwoners zijn

⁶ Meere, F. de, G. Verwajen, M. Uytendinck, J. van der Velden, A. van der Hoeven, K. Hollanders, P. van Eikeren en P. Louter (2024), *Zorgen voor New Towns*. Utrecht/Den Haag/Delft: Verwey-Jonker Instituut, Platform31, Bureau Louter.

er dat 13,2 meer, namelijk 59,2 in totaal. Inwoners van de MRDH voelen zich twee keer zo vaak onveilig: 4% van de inwoners van de MRDH en 2% van de Nederlanders. De ervaren gezondheid in de MRDH is gemiddeld -3 procentpunt lager. Het aandeel mensen met chronische ziekten is er iets hoger, en de gemiddelde levensverwachting is lager in de MRDH. Qua samenleving is het vertrouwen in anderen in de MRDH gemiddeld -4,3 procentpunt lager. De gemiddelde inwoner van de MRDH neemt minder deel aan vrijwilligerswerk (-5,7 procentpunt). De sociale cohesie is minder in de MRDH.

Een verklaring voor het gevonden patroon is dat er twee factoren samenkomen in de MRDH, en dan met name in Rotterdam en Den Haag. Grote steden hebben van nature behalve voordelen, ook nadelen: vervuiling en een achterstand op sociaal-economisch gebied. De omvang van de lagere inkomensgroepen is in Rotterdam en Den Haag relatief groot. Dit wordt weerspiegeld in financiële indicatoren en heeft een sterke samenhang met indicatoren op het gebied van gezondheid, woonomgeving en veiligheid. Zulke ruimtelijke concentraties hebben twee risico's: ten eerste dat de sociaal-economische achterstand zichzelf versterkt: het 'buurteffect', ten tweede dat de positie van lagere inkomensgroepen op de arbeidsmarkt en woningmarkt wordt bestendigd. Mensen met een basisopleiding hebben gemiddeld lagere inkomens, hebben relatief vaker flexibele, kwetsbare banen en tegelijk de minste keuze op de woningmarkt. Zij wonen daardoor relatief ver van de beschikbare banen. Dit vergt extra reiskosten (geld en tijd), hetgeen hun positie extra kwetsbaar maakt. Een aandeel is hier dat afstand tot het OV is gemeten vanuit het huishouden, en niet vanuit het bedrijf, terwijl het om de afstand tussen wonen, werken en voorzieningen gaat.

Economie

Het mediaan beschikbaar inkomen (het inkomen in het midden als alle inkomens op een rij van laag naar hoog worden gerangschikt) in de MRDH is 1,3 duizend euro lager dan in Nederland. De gemiddelde schuld en vooral het mediane vermogen van huishoudens zijn in de MRDH gemiddeld lager dan in Nederland. Dit hangt samen met een relatief grotere groep lagere inkomens in de MRDH. De gemiddelde woningwaarde in de MRDH is ook lager dan in Nederland. Er is in de MRDH een grote groep met lage inkomens in goedkope huurwoningen, in lijn met de achterstand met de achterstand van de MRDH op Samenleving & Welzijn, zoals de lagere ervaren gezondheid. Via het begrip Brede Welvaart komt de nog altijd bestaande grote stedenproblematiek op het netvlies.

De toename van het brp in de MRDH lag in 2022 op 3,6 procent en 0,7 procent lager dan Nederland als geheel (4,3 procent). Op basis van één jaar kan echter geen conclusie over het brp worden getrokken. Qua arbeid en vrije tijd zijn de netto (-2,3 procent) en bruto participatiegraad (-1,8 procent) lager dan in geheel Nederland. De werkloosheid is in de MRDH wat hoger dan in Nederland (+0,8 procent). De lagere participatie dan landelijk past niet bij een grootstedelijke agglomeratie; daar zou deze hoger moeten zijn. Naast ontoereikende agglomeratiekracht vloeit dit deels voort uit de samenstelling van de (beroeps)bevolking naar opleiding. Het aandeel hbo/wo opgeleiden in de bevolking (als arbeidsaanbod) is 3,9 procent lager dan in Nederland. De extra benutting dient uit mbo en basis geschoolden te komen, met name MBO-4. De vacaturegraad in de MRDH is enigszins hoger dan in Nederland. Het beeld van de arbeidsmarkt is daardoor schijnbaar gunstig: de werkloosheid is (ondanks het wat hogere percentage) historisch laag en betekent grote krapte op de arbeidsmarkt. Er is in de MRDH sprake van een scheve verhouding tussen de samenstelling van de beroepsbevolking en de beschikbare banen, meer dan in de MRA. Deze relatieve krapte kost de MRDH welvaart, vooral omdat deze optreedt bij een wat lagere participatie.

Milieu

De waarden van de MRDH op het domein Milieu passen, evenals bij het domein Samenleving & Welzijn het geval is, bij die van een grootstedelijke regio. De emissies van fijnstof zijn meer dan 2,5 keer zo groot dan in het gemiddelde van Nederland (waar het volume van de MRDH bovendien in

meeweegt). De broeikasemissies per inwoner zijn, onder andere, door de samenstelling van de industrie en de aanwezige glastuinbouw, gemiddeld hoger in de MRDH. De uitkomsten op het domein Milieu passen bij die van een grootstedelijke regio. Het gaat echter om de mate waarin. Zo is de emissie van fijnstof zeer hoog, evenals de CO₂ uitstoot. Het eerste heeft negatieve effecten op de gezondheid, het tweede draagt bij aan klimaatverandering. Het vermogen aan zonne-energie van particuliere woningen is relatief laag. Dit is toe te schrijven aan het type woningen in stedelijke gebieden: veel hoogbouw en weinig particuliere huizen met een eigen dak. Het nadeel hiervan is dat huishoudens in grote steden minder investeringsmogelijkheden in eigen productie en consumptie van duurzame energie hebben. Zij zijn meer aangewezen op collectieve voorziening van duurzame energie. Inwoners van de MRDH hebben weinig groen-blauwe ruimte in de MRDH zelf tot hun beschikking. De gemiddelde inwoner van Nederland, en ook van de MRA, heeft meer groen-blauwe ruimte tot zijn en haar beschikking. De gemiddelde afstand tot openbaar groen in de MRDH is evenwel laag. We benadrukken dat het een politieke keuze is welke waarden worden nagestreefd.

Op het domein Milieu nemen we overwegend de nadelen van grootstedelijke regio's waar. Dat is milieuvervuiling door bedrijvigheid en mobiliteit en weinig groen-blauwe ruimte door dichtheid en omvang van bebouwd stedelijk gebied.

De vergelijking MRDH – MRA/VRA

Samenleving & Welzijn

Zowel de MRDH en de MRA hebben op het domein Samenleving & Welzijn een achterstand ten opzichte van Nederland. In de MRDH is die achterstand evenwel groter dan de MRA en de VRA. De VRA is ruimtelijk beperkter dan de MRA; bij de VRA gaat het om de regio's Groot-Amsterdam en Zaanstreek. De MRA betreft de VRA plus Haarlem en omstreken, IJmond, 't Gooi en Vechtstreek, Almere en Lelystad. Niettemin hebben de MRDH en de MRA/VRA een vergelijkbare grotestads-problematiek, namelijk een ruimtelijke concentratie van lage-inkomensgroepen in goedkopere huurwoningen. Dit wordt weerspiegeld in een minder goede gezondheid, minder tevredenheid over de woonomgeving en een groter gevoel van onveiligheid. In de MRA en de VRA is de relatieve omvang van lage-inkomensgroep kleiner, zodat het beeld van de MRA/VRA enigszins gunstiger is dan dat van de MRDH. Het grootste verschil doet zich voor bij gezondheid; de inwoners van de MRA zijn over het algemeen gezonder dan in de MRDH.

Economie

De ontwikkeling van het bruto regionaal product in de MRDH is lager dan in Nederland, terwijl dat van de MRA hoger is. Tevens is de financiële welvaart van inwoners in de MRA over het algemeen hoger dan in de MRDH. Het mediane inkomen van huishoudens in de MRA is enigszins hoger dan dat van Nederland, terwijl dat van de MRDH onder dat nationale cijfers ligt. Huishoudens in de MRA zijn vooral vermogender. Inwoners in de MRDH hebben in absolute zin lagere schulden; zij kunnen minder schulden aangaan vanwege de lagere inkomens.

De participatie op de arbeidsmarkt is in de MRA en de VRA significant hoger dan in de MRDH. Dat ligt niet alleen aan de hogere groei van het brp in de MRA. De economische structuur, met name de dienstensector, is hoogwaardiger en veelzijdiger dan in de MRDH⁷. Hierbij kan gewezen worden op de positie van financiële en juridische diensten, de creatieve industrie, het grote en uitgebreide aanbod

⁷ Manshanden, W. (2023), Verkenning van wonen, werken en pendel naar opleiding in de Metropoolregio Amsterdam. Rotterdam: NEO Observatory

van diensten als horeca en detailhandel en internationaal gerenommeerde culturele instellingen. Binnen de MRA (en VRA) gaat het dan om de concentratie in de gemeente Amsterdam, waar de ruimtelijke concentratie van zulke diensten leidt tot synergie-effecten. Bijvoorbeeld, er zijn huishoudens die in Amsterdam wonen, maar er niet werken. Zij maken gebruik van de voorzieningen in Amsterdam en van de bereikbaarheid tot de andere steden in de Randstad; dit draagt bij aan de hogere participatie in de MRA. Participatie wordt namelijk gemeten bij de daar wonende bevolking; waar men werkt doet er niet toe.

Milieu

De hoeveelheid fijnstof is in de MRDH hoger dan in de MRA/VRA. Daarnaast is de beschikbaarheid van natuur-, bosgebied en breder groen-blauwe ruimte per inwoner in de MRA groter dan in de MRDH, hetgeen is toe te schrijven aan de Oostvaardersplassen en het duingebied aan de kust in de MRA. In de VRA is dat daarentegen geringer dan in de MRDH; de genoemde groen-blauwe ruimte telt in de VRA niet mee. Algemeen is de brede welvaart op het domein milieu van de MRA gunstiger dan van de MRDH, met name door het lagere niveau van fijnstof in de lucht.

Er zijn fundamentele verschillen tussen de MRDH en de MRA. Deze vloeien voort uit het verschil in economische kracht (agglomeratievoordelen en andere sectorstructuur in de MRA, met name in de dienstensector zonder de industrie in beide regio's te veronachtzamen). Daarnaast is er in MRA per saldo een grotere beschikbaarheid van natuurgebied, zoals de Oostvaardersplassen, Hilversumse heide, Waterland etc., duinen) en een betere milieukwaliteit. Tenslotte is de achterstand van de MRA op het domein Samenleving & Welzijn ten opzichte van Nederland geringer dan die van de MRDH.

Regionale verschillen in de MRDH

Een deel van het verschil tussen de MRDH en de MRA is toe te schrijven aan het bestaan van typische vraagstukken van grote steden, die in de MRDH een groter aandeel hebben dan in de MRA. Het verschil tussen de MRA en de VRA met de MRDH doet zich vooral voor bij het domein Milieu (zie hiervoor). Indien we dat verschil buiten beschouwing laten, zien we in de MRDH los van de achterstand op het domein Economie, een grotere achterstand op het domein Samenleving & Welzijn. Dit vloeit voort uit een compositie-effect. De MRDH heeft een groot aandeel zeer verstedelijkte gemeenten; er zijn twee grote steden die bovendien een groter aandeel lagere inkomens omvatten. Het compositie-effect is gebleken aan de hand van een typologie van gemeenten naar stedelijkheidsgraad (bron: CBS). Daarmee zijn de gemeenten van de MRDH onderscheiden en opgeteld in vier groepen: grootstedelijk, zeer sterk stedelijk, sterk stedelijk en matig stedelijk. Daaruit blijkt dat brede welvaart negatief samenhangt met mate van stedelijkheid. Hoe verstedelijkter een gemeente is, hoe lager de brede welvaart is. Een groot deel van de lagere brede welvaart in de MRDH is toe te schrijven aan de nadelen van wonen in grote steden; milieuvervuiling, minder kwaliteit van de woonomgeving, een groter gevoel van onveiligheid en minder groen-blauwe ruimte.

6.2 Brede welvaart: de trend 2011-2022

Samenleving & Welzijn

De algemene ontwikkeling van het domein Samenleving & Welzijn in de MRDH is over het algemeen relatief gunstig, waarbij de positieve tendens in de MRDH sterker is dan in Nederland. Mogelijk is dit (mede) het resultaat van het gevoerde beleid, gericht op vernieuwing van het grootstedelijke woonmilieu en een autonome ontwikkeling, zoals de afname van werkloosheid en stijgende

participatie. De krappere arbeidsmarkt en vergrijzing hebben mogelijk een positieve invloed op het sociale klimaat. Qua gezondheid is de ontwikkeling wisselend. De ervaren gezondheid neemt namelijk af.

Economie

De toename van de algemene welvaart blijft in de MRDH achter bij Nederland. Dit wordt weerspiegeld in het achterblijvende inkomen en vermogen van huishoudens in de MRDH. De arbeidsmarkt van de MRDH heeft zich positief ontwikkeld, maar er is nog altijd sprake van een onbenut potentieel en een grotere mismatch. Het arbeidsaanbod in de MRDH is niet in staat de behoefte op de arbeidsmarkt volledig te voorzien.

Milieu

De conclusie is dat op het gebied van het milieu er vooruitgang is geboekt in de MRDH. Over het geheel genomen is het beeld voor de MRDH positief; de lucht is schoner geworden, de CO2 emissie per inwoner is lager geworden en de beschikbare ruimte voor bos & natuur, en groen/blauw is toegenomen in een sterkere mate dan in Nederland het geval is. Benadrukt wordt dat de gemiddelde niveaus elders in Nederland gunstiger zijn, maar in dat perspectief is de ontwikkeling van deze indicatoren in de MRDH als positief te zien. De regio is op dit domein op de goede weg.

Investerings in kapitaalgoederen en R&D

Het geheel overziend is de conclusie dat de investeringen in Zuid-Holland weliswaar aantrekken, maar dat dit hoofdzakelijk ontstaat door extra investeringen in woningen. Dat is onderdeel van de toegenomen aantrekkelijkheid van grote steden in Nederland, juist in de MRDH. Op de andere posten, die juist het bruto regionaal product zelf beïnvloeden, in het bijzonder investeringen door bedrijven, is het beeld wisselend. De relatieve verbetering van R&D is echter gunstig, maar er dient meer te gebeuren op het gebied van innovatie en onderzoek om de productiviteit te verbeteren (zie het recente rapport van Mario Draghi 2024⁸ voor de Europese Commissie). Hoewel dit voor de gehele EU geldt, heeft de uitvoering ervan juist ook gevolgen voor de MRDH. Hierbij verwijzen we naar een recente evaluatie van de Groeiagenda Zuid-Holland, waarin is aangegeven dat de urgentie van extra financiering voor innovatieve projecten, gericht op een hogere productiviteit en de energietransitie, alleen maar toeneemt.⁹ Dit leidt tot de conclusie dat er meer aandacht zou moeten zijn voor private investeringen, die immers een positief welvaartseffect hebben.

Participatie naar geslacht en opleiding

De conclusie is dat het verschil in participatiegraad tussen de MRDH en Nederland ontstaat bij mensen met basis en mbo opleiding, in het bijzonder in Rotterdam en Den Haag. Mensen met een basis opleiding (tot en met mbo-3) hebben relatief vaak flexibele en tijdelijke banen en ondervinden daardoor relatief meer onzekerheid over hun arbeidsmarktpositie als gevolg van conjuncturele schommelingen. De ruimte voor verbetering van de participatie kan gevonden bij basis en MBO3 geschoolden in beide grote steden.

⁸ Draghi, M. (2024), The future of European competitiveness. Part A | A competitiveness strategy for Europe. Brussels: European Commission

⁹ Manshanden, W. en F. van Oort (2024), Alle zeilen bij voor transitie, innovatie en brede welvaart in de Groeiagenda Zuid-Holland. Rotterdam: NEO Observatory/EUR. Evaluatie Groeiagenda Zuid-Holland op verzoek van de Provincie Zuid-Holland en de Economic Board Zuid-Holland

Bijlagen

Tabel B1.1 Volledige omschrijving indicatoren op het domein Samenleving & Milieu

Indicator	Omschrijving
Subjectief welzijn	
Tevredenheid met het leven	% van de Nederlanders geeft het leven een 7 of hoger in
Tevredenheid met vrije tijd	% van de bevolking van 18+ is (zeer) tevreden in
Gezondheid	
Overgewicht	% van de bevolking van 18+ heeft overgewicht in
Ervaren gezondheid	% van de bevolking van 18+ vindt eigen gezondheid (zeer) goed
Levensverwachting bevolking	jaar levensverwachting in jaren bij geboorte
Personen met langdurige ziekte(n)	% van de bevolking van 18 jaar of ouder
Wonen	
Tevredenheid met woonomgeving	% van de particuliere huishoudens is (zeer) tevreden
Tevredenheid met woning	% van de particuliere huishoudens is (zeer) tevreden
Afstand tot sportterrein	km
Afstand tot basisschool	km
Afstand tot horeca e.d.	km
Samenleving	
Contact met familie, vrienden of buren	% van bevolking van 15+ gemiddeld 1 keer per week contact
Vertrouwen in instituties	% van de bevolking van 15+ heeft voldoende vertrouwen
	% van de bevolking van 15+ vindt de meeste mensen te
Vertrouwen in anderen	vertrouwen
Vrijwilligerswerk	% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat vrijwillig werkt
Veiligheid	
Vaak onveilig voelen in de buurt	% van de bevolking van 15 jaar en ouder
Aantal ondervonden delicten	aantal ondervonden delicten per 100 inwoners in
Geregistreerde misdrijven	geregistreerde misdrijven per 1000 inwoners in
Menselijk kapitaal	
Arbeidsduur per week	uur aantal feitelijk gewerkte uren per werkende per week in
Hoogopgeleide bevolking	% van de bevolking (15 t/m 74 jaar) met hbo/wo onderwijs
Ervaren gezondheid	% van de bevolking van 18+ vindt eigen gezondheid (zeer) goed

Tabel B1.2 Omschrijving indicatoren op het economisch domein

Indicator	Omschrijving
Materiële welvaart	
Mediaan besteedbaar inkomen	euro per huishouden gecorrigeerd voor inflatie
Bruto binnenlands product	euro per inwoner (prijzen 2015)
Arbeid en vrije tijd	
Netto arbeidsparticipatie	% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar in
Bruto arbeidsparticipatie	% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar in
Hoogopgeleide bevolking	% van de bevolking (15 t/m 74 jaar) met hbo/wo onderwijs
Werkloosheid	% van de beroepsbevolking
Vacaturegraad	aantal vacatures per 1 000 banen
Afstand tot ov	km
Economisch kapitaal	
Gemiddelde schuld per huishouden	euro gemiddelde schuld per huishouden
Mediaan vermogen van huishoudens	euro

Tabel B1.3 Omschrijving indicatoren op het milieukundig domein

Indicator	Omschrijving
Milieu	
Natuurgebied per inwoner	ha per 1.000 inwoners
Emissies van fijnstof naar lucht	kg PM _{2,5} per km ²
Afstand tot openbaar groen	Km
Natuur- en bosgebieden	% van oppervlakte land
Broeikasgasemissies per inwoner	ton CO ₂ -equivalent per inwoner
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren	gemiddelde kwaliteit (1=slecht tot 4=uitstekend)
Kwaliteit van zwemwater kustwateren	gemiddelde kwaliteit (1=slecht tot 4=uitstekend)
Natuurlijk kapitaal	
Particuliere zonne-energie	watt per woning in
Natuur- en bosgebieden	% van oppervlakte land
Bebouwd terrein	% van oppervlakte land
Emissies van fijnstof naar lucht	kg PM _{2,5} per km ²
Fosfaatuitscheiding*	kg per ha bemeste cultuurgrond
Groenblauwe ruimte, excl. landbouw	groen- en zoetwatergebied per inwoner
Stikstofuitscheiding*	kg per ha bemeste cultuurgrond

Tabel B2 Gemeenten MRDH naar stedelijkheidsgraad (typologie NEO/EUR/VU).*De categorieën weinig (1) en niet stedelijk (0) komen in de MRDH niet voor*

Grootstedelijk	
Rotterdam	5
's-Gravenhage	5
Zeer sterk stedelijk	
Delft	4
Leidschendam-Voorburg	4
Rijswijk (ZH.)	4
Schiedam	4
Vlaardingen	4
Zoetermeer	4
Sterk stedelijk	
Barendrecht	3
Capelle aan den IJssel	3
Krimpen aan den IJssel	3
Maassluis	3
Nissewaard	3
Pijnacker-Nootdorp	3
Ridderkerk	3
Matig stedelijk	
Albrandswaard	2
Lansingerland	2
Midden-Delfland	2
Voorne aan Zee	2
Wassenaar	2
Westland	2

Tabel B3 Gemeenten van de Metropoolregio Amsterdam en de Vervoerregio Amsterdam

Metropoolregio Amsterdam	Vervoerregio Amsterdam
Aalsmeer	Aalsmeer
Almere	Amstelveen
Amstelveen	Amsterdam
Amsterdam	Diemen
Beverwijk	Edam-Volendam
Blaricum	Haarlemmermeer
Bloemendaal	Landsmeer
Castricum	Oostzaan
Diemen	Ouder-Amstel
Edam-Volendam	Purmerend
Gooise Meren	Uithoorn
Haarlem	Waterland
Haarlemmermeer	Wormerland
Heemskerk	Zaanstad
Heemstede	
Hilversum	
Huizen	
Landsmeer	
Laren	
Lelystad	
Oostzaan	
Ouder-Amstel	
Purmerend	
Uitgeest	
Uithoorn	
Velsen	
Waterland	
Wijdmeren	
Wormerland	
Zaanstad	
Zandvoort	

Tabel B4 Definities indicatoren brede welvaart

Hieronder volgt een nadere omschrijving van de indicatoren. Naast een omschrijving en definitie zoals gegeven door het CBS is ook de bron van de data weergegeven.

Milieu

Emissies van fijnstof naar lucht

Jaarlijkse gemiddelde fijnstof emissie naar lucht. Fijnere fractie van fijnstof bestaat uit deeltjes waarvan de diameter kleiner is dan 2,5 micrometer. [kg PM_{2,5} per ha; RIVM]

Broeikasgasemissies per inwoner

Totale broeikasgasemissies (CO₂, CH₄, N₂O, HFK, PFK en SF₆) in CO₂-equivalenten per inwoner. Eén kg CO₂-equivalent staat gelijk aan het effect dat de uitstoot van 1 kg kooldioxide (CO₂) heeft. Om de CO₂-equivalenten te berekenen worden de richtlijnen van de IPCC gevolgd. Data betreffen de uitstoot op Nederlands grondgebied, ongeacht of deze wordt veroorzaakt door Nederlandse ingezetenen. Dit betekent dat uitstoot door Nederlandse ingezetenen in het buitenland niet en uitstoot door niet-ingezetenen in Nederland wel is inbegrepen. [ton CO₂-equivalent per inwoner; RIVM]

Fosfaatuitscheiding landbouw

De uitgescheiden hoeveelheid fosfaat in dierlijke mest per hectare uitgedrukt in P₂O₅. In tegenstelling tot stikstof treden bij fosfaat geen gasvormige verliezen op. [kg per ha bemeste cultuurgrond; CBS]

Stikstofuitscheiding landbouw

De totale stikstofuitscheiding in dierlijke mest per hectare met aftrek van de stikstof die tijdens mestopslag in de stal en bij opslag buiten de stal is vervluchtigd in de vorm van ammoniak (NH₃) inclusief de afvoer via spuiwater van luchtwassers, lachgas (N₂O), stikstofoxide (NO) en stikstofgas (N₂). [kg per ha bemeste cultuurgrond; CBS]

Particuliere zonne-energie

Het opgesteld vermogen van zonnestroominstallaties in watt per woning aan het einde van het referentiejaar. Het betreft het vermogen van installaties van zonnepanelen bij woningen gedeeld door het totaal aantal woningen, dus woningen met of zonder zonnepanelen. [watt per woning; CBS]

Economie

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenlands product (bbp) is een maat voor de omvang van de economie. [euro per inwoner, constante prijzen 2015; CBS]

Mediaan besteedbaar inkomen

Het mediaan gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden, in euro. Bij de berekening wordt gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens. De mediaan is het middelste getal wanneer alle inkomens van laag naar hoog worden gesorteerd. [euro per huishouden, gecorrigeerd voor inflatie, constante prijzen 2021; CBS]

Mediaan vermogen van huishoudens

Het saldo van bezittingen en schulden, gecorrigeerd voor inflatie, in prijzen 2021. Bezittingen worden gevormd door bank- en spaartegoeden, effecten, de eigen woning, overig onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en de overige bezittingen. De schulden omvatten onder meer schulden ten behoeve van een eigen woning en consumptief krediet. Stand per 1 januari, er is gecorrigeerd met de prijsontwikkeling in het voorgaande jaar. [euro per huishouden; CBS]

Gemiddelde schuld per huishouden

Het gemiddelde van de schulden van particuliere huishoudens, in prijzen 2022. De schulden betreffen de hypotheekschuld van de eigen woning, studieschulden en overige schulden zoals voor consumptieve doeleinden, de financieringen van aandelen, obligaties of rechten op periodieke uitkeringen, schulden voor de financiering van de tweede woning of ander onroerend goed. Stand per 1 januari, er is gecorrigeerd met de prijsontwikkeling in het voorgaande jaar. [euro per huishouden; CBS]

Bruto-arbeidsparticipatie

Het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking). [% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar; CBS]

Netto-arbeidsparticipatie

Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking). [% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar; CBS]

Arbeidsduur per week

Het totale aantal uren dat werknemers en zelfstandigen werkelijk hebben gewerkt. Niet-gewerkte uren door verlof of ziekte tellen dus niet mee. De gewerkte uren van werknemers zijn berekend door de betaalde uren (de overeengekomen uren plus de betaalde overuren) te vermeerderen met onbetaalde overuren en te verminderen met feitelijk niet gewerkte uren die betaald worden, zoals ziekteverzuim, zwangerschaps- en bevallingsverlof, stakingen, weerverlet, ouderschapsverlof, kort verzuim. De gewerkte uren van zelfstandigen zijn rechtstreeks bepaald. [aantal feitelijk gewerkte uren per werkende per week; CBS]

Vacaturegraad

De vacaturegraad is het aantal openstaande vacatures per duizend banen. Het betreft de vacaturegraad aan het einde van het vierde kwartaal. Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden. Een baan is een werkkring van een werknemer, ongeacht het aantal uren dat gewerkt wordt. [aantal vacatures per 1.000 banen; CBS]

Werkloosheid

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking. Personen van 15 t/m 74 jaar zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn. [% van de beroepsbevolking; CBS]

Hbo/wo-opgeleide bevolking

Percentage van de beroepsbevolking met hoger beroepsonderwijs (hbo) of wetenschappelijk onderwijs (wo) als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op hbo- en wo- niveau bouwt voort

op voortgezet onderwijs (havo en vwo) en mbo-opleidingen, en voorziet deelnemers van beroepsgerichte of wetenschappelijke kennis, vaardigheden en competenties (conform de Standaard Onderwijsindeling SOI). Dit betreft hbo (bachelor en master), wo (bachelor en master) en doctor [% van de beroepsbevolking; CBS].

Afstand tot ov

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde OV-halte, berekend over het fietsnetwerk van 2022. Het gaat om de volgende typen openbaar vervoer: trein, tram, bus, metro en ferry. De peildatum is 1 januari van het betreffende jaar. [km; CBS]

Sociaal

Vrijwilligerswerk

Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor organisaties of verenigingen. Het kan daarbij gaan om bestuurlijk werk of andere activiteiten. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder verrichtte in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Tevredenheid met vrije tijd

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de hoeveelheid vrije tijd die u heeft. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder is tevreden met de hoeveelheid vrije tijd; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Tevredenheid met het leven

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder dat tevreden is met het leven; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Ervaren gezondheid

Percentage personen van 18 jaar en ouder met antwoordcategorie 'goed' of 'zeer goed' naar de vraag algemene gezondheidstoestand. [% van de bevolking van 18 jaar en ouder dat eigen gezondheid (zeer) goed vindt; CBS, RIVM, GGD'en]

Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen

Percentage personen van 18 jaar en ouder met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen. Langdurig is (naar verwachting) 6 maanden of langer. [% van de bevolking van 18 jaar of ouder; CBS, RIVM, GGD'en]

Overgewicht

Percentage personen van 18 jaar en ouder met een BMI van 25,0 kg/m² en hoger. Cijfers over lichaamsgewicht zijn gebaseerd op zelf gerapporteerde waarden. De Body Mass Index (BMI) is een maat voor overgewicht, berekend als het quotiënt van het gewicht in kilogram en het kwadraat van de lengte in meters (kg/m²). [% van de bevolking van 18 jaar of ouder; CBS, RIVM]

Levensverwachting bevolking

Levensverwachting in jaren voor de bevolking bij geboorte. Gemiddelde waarde over periode 2018-2021. [aantal jaren dat iemand naar verwachting zal leven (bij geboorte); RIVM]

Tevredenheid met woonomgeving

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woonomgeving. De woonomgeving is de omgeving en de buurt waarin een huishouden woont. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf, dus niet-bedrijfsmatig, voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens. [% van de particuliere huishoudens dat (zeer) tevreden is; CBS]

Tevredenheid met woning

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woning. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf, dus niet-bedrijfsmatig, voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens. [% van de particuliere huishoudens dat (zeer) tevreden is; CBS]

Afstand tot basisschool

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde basisschool, berekend over de weg. Het basisonderwijs omvat alleen de basisscholen zoals bekend bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Het speciaal basisonderwijs en de speciale scholen zijn niet meegenomen. [km; CBS]

Afstand tot café e.d.

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde café, koffiehuis, coffeeshop, discotheek, seks/nachtclub en partycentrum, berekend over de weg. [km; CBS]

Contact met familie, vrienden of buren

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens een maal per week contact heeft met familie, vrienden of buren. Het gaat hierbij om alle vormen van contact. Het gaat om een gemiddelde van de indicatoren “minstens wekelijks contact met familie”, “minstens wekelijks contact met vrienden” en “minstens wekelijks contact met buren”. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat minstens een keer per week contact heeft met familie, vrienden of buren; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Sociale cohesie

De sociale cohesie geeft een schaalscore van 0 tot 10. Hoe hoger de score op deze schaal, hoe meer de inwoners tevreden zijn over de sociale aspecten van hun woonbuurt. [schaalscore (0-10); CBS]

Vertrouwen in anderen

Aandeel personen van 15 jaar en ouder dat het eens is met stelling dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn. Ook wel gegeneraliseerd vertrouwen genoemd. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat vindt dat mensen i.h.a. te vertrouwen zijn; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Vertrouwen in instituties

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in drie instituties (Tweede kamer, politie, en rechters). De indicator betreft het gemiddelde van de drie scores. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in Tweede Kamer, politie of rechters; CBS StatLine (landelijk); Sociale samenhang en Welzijn, maatwerk kds (regionaal), CBS]

Geregistreerde misdrijven

Geregistreerde criminaliteit per 1.000 inwoners. Betreft misdrijven door de politie vastgelegd in een proces-verbaal van aangifte of in een ambtshalve opgemaakt proces-verbaal. [aantal per 1.000 inwoners; CBS/WODC]

Aantal ondervonden delicten

Aantal ondervonden delicten, exclusief ondervonden cybercrime delicten, voor personen van 15 jaar en ouder [aantal ondervonden delicten per 100 inwoners; CBS]

Vaak onveilig voelen in de buurt

Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt. [% van de bevolking van 15 jaar en ouder; CBS]